

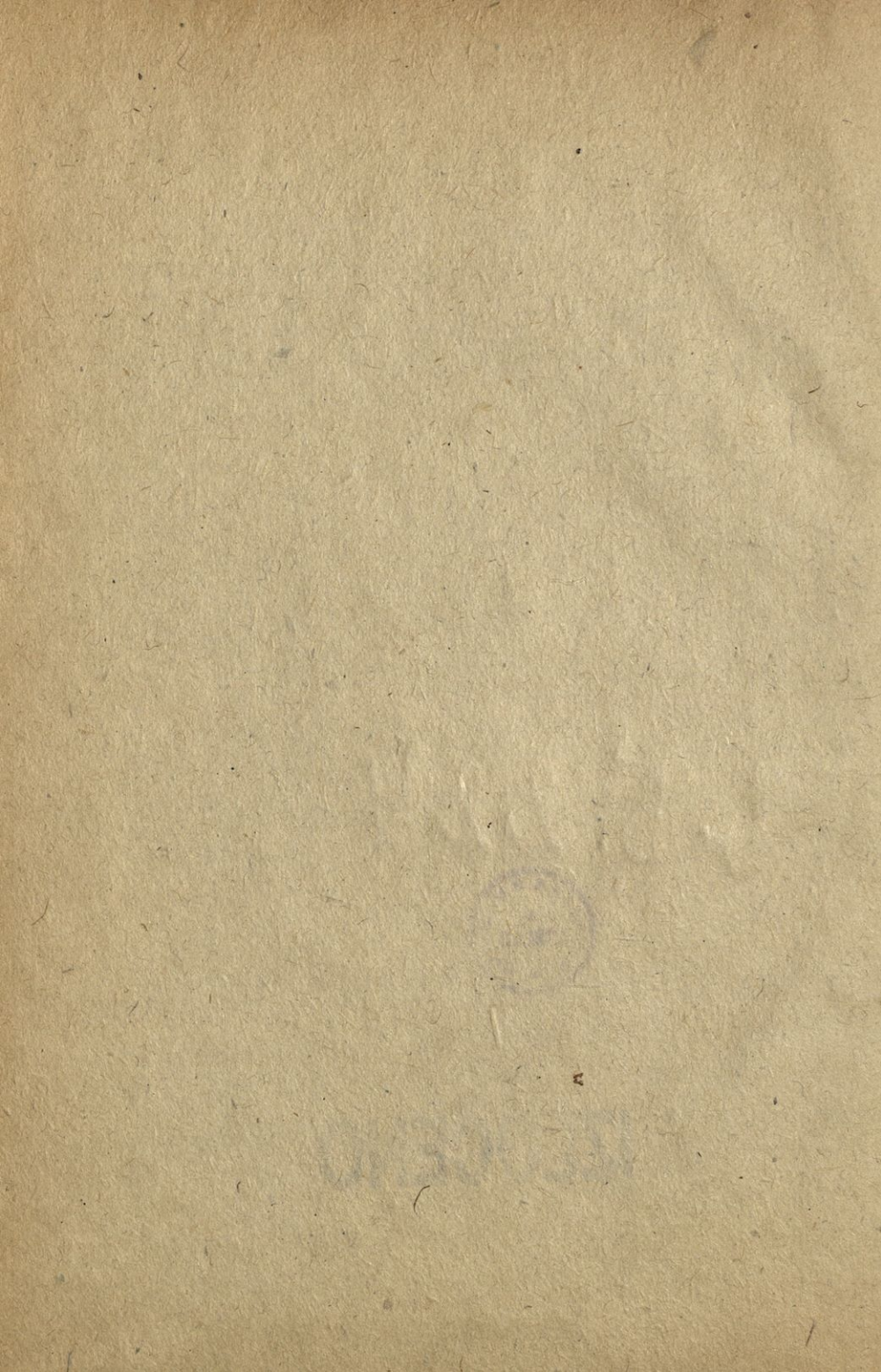
Delavska knjižnica

65.224

b 5.224

IZLOČENO

Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega == sina Gabriela ==

Spisal.

Anton Kaspret,

c. kr. profesor I. državne gimnazije v Gradcu.

(Posebni odtisek iz Časopisa za zgodovino in
narodopisje. VI. letnik 1909.)

Maribor, 1909. Tisk tiskarne sv. Cirila.

551924

8.937.12

21-01-2003

D 200301070

65224

IZLOČENO

Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela.

Donesek k zgodovini kmetске vojne l. 1573.

Upori slovenskih kmetov so počeli v drugi polovici petnajstega in prenehali h koncu osemnajstega stoletja.

Vseslovenska je bila kmetška vojna l. 1515., po velikem delu slovenskega ozemlja se je razširila kmetška vojna l. 1573., drugi upori pa so bili omejeni na razne dele, pokrajine in graščine Notranje Avstrije. Ves čas pa je tlela upornost stiskanih kmetov in manjši ali večji upori so se vneli zdaj tu zdaj tam.

Prve upore in veliko kmetško vojno l. 1515. so povzročili graščaki, ki so kmetom samolastno in brez višjega pooblastila vzviševali davke in opravke ali pa nalagali proti „stari pravdi“ nove naklade in nenavadno tlako. Glavni vzrok poznejših uporov pa je bila krivična, nezakonita uprava in brezvestna zloraba gosposke oblasti. Namen vsem večjim uporom pa je bil, razbiti stiskave sponе fevdalstva in podreti graščakov oblast, ki je stala med kmeti in deželnim knezom, zakaj slovenski kmeti so često naglašali, da radi žrtvujejo imenje in življenje za deželnega kneza, da mu hočejo radovoljno dati vse, česar koli bi zahteval naravnost od njih¹.

Prava katastrofa je bilo za Slovence odmrtnje celjskih grofov. Ta slavni rod, ki je sčasoma spravil večino graščin

¹ Mitt. d. M. V. f. Krain, 1889. str. 138.

na slovenskem ozemlju pod svojo oblast, je bil drzen, celo silovit proti tistim, ki so nasprotovali njegovim naklepom, a milostljiv proti podložnikom. Saj se je njih bogastvo in moč opirala na pridno dlan slovenskega oratarja in koščeno pest slovenskih junakov. Nadstoletno, neprestano gospostvo je stesnilo zvezo med Žovnečani in njih podložniki, kajti v vsaki graščini so živeli kmeti, ki so bili ali sami, ali njih očetni in pradedi spremljevali svoje gospode v vojne in boje in širili njih slavo. Prav radi te ozke dotike z ljudstvom so Slovenci ohranili Žovnečane v blagem spominu in jih še danes proslavljajo v narodnih pesmih in pripovedkah.

Te razmere so se izpremenile po smrti poslednjega celjskega grofa Ulrika II. (1456). Mnogoštevilne in obsežne graščine Žovnečanov so po dedni pogodbi pripadle Frideriku V. Ta in njegovi nasledniki so jih zastavljali plemenitim dvorskim služabnikom, vojaškim poveljnikom in državnim dostojanstvenikom. Čisti dohodki po odbitku upravnih stroškov so bile obresti v blagajno deželnega kneza uložene zastavščine (glavnice). Vsak imetnik zastavne graščine si je prizadeval vzvišati dohodke. Samolastno naložiti nove davščine, ni bilo varno po izkušnjah l. 1515., tem bolj so pa množili izredne dohodke s pristranskim pravosodjem in krivično upravo in sploh izkoriščali gospodstvo v škodo podložnim kmetom. Take gospode je visoko presegal stattenberški graščak Fran Tah, kateremu so zgodovinarji po pravici vzdeli priimek „oderuh vseh oderuhov“.

Stattenberška graščina je v 16. stoletju obsegala svet na obeh straneh srednje Dravinjske doline. Sestavljena je bila iz treh delov: en del je bila last deželnega kneza, drugi je bil fevd salcburškega nadškofa in krškega škofa, grad, pristave, ribniki, lovišča, sodišče in druge regalije je pa bila last (alod) dotičnega graščaka¹.

¹ Po urbarskem izpisku l. 1575. so pripadali graščini:

a) deželno knežji fevdi: Machsenau ambt, enhalb Machsenau (Stranjske Makole), Petschke (Pečke), Jeloulach, Globoggan (Globoko)

V srednjem veku so se graščinski posestniki često menjavali. V 14. in 15. stoletju so to graščine posedovale rodbine: Strassberger, Ortenburger, Wildhauser, Wallsee, Prueschenk in Hardegg. Leta 1524. 28. dec. je Ferdinand I. po-

Jernenem (Jermanje), Am Feiß (Na fajsovem), Im Seger, Unter-Rasnig, Im Kar, Im Duoll (Zdole), Heinrichsdorf (Variša vas), Am Töttberg, Mattersdorf (Matanje), Radislaw, Am Sdegonem, Jelschobetz (Jelševce), Nobäkhendof (Novake), Crasnig (Krasno), Craestowitz (Hrastovec), Oberlaßnitz (Zgor. Ložnica), Niederlaßnitz, Altdorf, (Starše), der Lichtenbergerbauer (Podlehnik), Lubetschnberg (Ljubično), Kerschpach (Črešnjevec), Obernaw, (Vrhloga), Lapra (Laporje), Verhoulach (Vrhole).

Po urbarju Turjačanov in ročnem urbarju tedanjega oskrbnika so zaznamovani še naslednji fevdi kot deželno knežji: Pustulas, Oberfeistriz, Walkersdorf (Lukovnjak), Hollenstein, Pöltschach, Kleindorf, Luchsndorf (Lušečka vas), Lasach (Laze), St. Bartlme, Oberwodras, Unterwodras samt der huben zu Bresina oder Birgo, Mlatschach, Grueb, Gupf.

b) Krški fevdi (po zapisku komisarjev): Prelosah, Jablana (Jablane), Schikoulach (Šikole), die bauern, vom pfarrer zu St. Lorenzen erkaufte, Supp in Caur (zu Zerouetz), Am Bregl, Drachsendorf, Oberwellen, Niederwellen, Laschan, Unterm Plat, Niedergaberg, Gabrovetz, Am Rain, Wodras, Jelschovetz, Laschanberg (Laže vrh), Suino, Reichenberg, Supp am Pacher oder am Gübl, Amt Mansrecht, Vom Zehent vnd anderm am Gübl, Weitenstein, Bauern bey St. Anna am Berg. Vogtdienst von Studenitz. (Po opombi komisarja je morda izvzeta gornina in župa na Pohorju).

c) Salcburški fevdi (po fevdnem pismu): Bey vnser Frauen in der Stauden, (Sv. M. v Grmovju) St. Larenzen, Saukendorf (Župečja vas), Radlas (3 domci) recte Radislaw. Opomba: V urbarju niso imenovani: gornina zu Sowinschkin (Savinsko), 4 kmetje zu Schwinnzen in domci in Pücheln; te je morda Volf Engelbert Turjaški prodal obenem z graščino Wildhaus Lukežu Sekelju l. 1555.

d) Graščakova last: Getreidtzehent im amt Maxau, $\frac{1}{3}$ gehört dem pfarrer zu Kerschbach.

Weinzehent: in Verbennaberg, Wrumetzberg, Schegaberg (Šega), Jelloflachberg (Jelovec), Pleschberg (Pleš), Deschnoberg (Dešno), Doullerberg, Matteredorfberg (Matanje) vnd Fuxberg; darin hat der pfarrer von Kerschbach den dritten theil; item ein zehent zu Süssenberg, darin gehört zwen theil gen Stattenberg

Weingärten: drey weingarten bei Feystritz, ein weingarten zu Schmidtsdorf, item zu Jostroblach zwen, item beim schloß Stattenberg zwen weingarten, einer am hausberg, der andere beim maierhof, item zu Pöltschach ein weingarten.

delil fevdno graščino Stattenberg Ivanu Turjaškemu, ki jo je bil s privolitvijo Maksimilijana kupil od grofa Henrika Hardegga (Linc, 18. dec. 1505). Toda že sin Ivana Turjaškega, **Volf Engelbert** je l. 1556. za 25.000 gl. prodal Stattenberg

Mühlen: eine gemauerte müll bey Maxau an der Traan.

Meierhöfe: ein mayerhoff beim gschloß Stattenberg, item ein mayerhoff zu Pöltschach, ein im Traafeld, Jablana genannt, item ein mayerhoff beym schloss Radislaus.

Wiesen: ein wiesl vnter dem schloss Stattenberg gen Jeuloulach bey den straßen gelegen; ein wiesen bey Jeuloulach im Schegaberg gelegen; ein wiesen enhalb Maxau neben der Traan gelegen, ein wiesen bey Lapria; drey wiesen zu St. Lorenzen, drey wiesen bey Walkersdorf in Kerschbacher supp, deren zwen dem Gaisrucker (W. Feistritz) zinsbar, die dritt der herrschaft Stattenberg.

Wälder: ein aych- vnd puchwald, Rohitscherwald genannt; in Pacher ein wald von föchten & puchenholz, bey Kerschbach vnd Lapria zwei aichwälder, ein aichwald bey der Laßnitz, ein puchwald bey Pomarnig, item zu Jablana ein Forst oder gehütz von allerlei holz, item im Wotsch ein wald von puchen und feichtenholz.

Fischweiden: bey der herrschaft ist ein vischswaidt, die Traan genannt, zu Pöltschach ist ein gemein vischswaidt, auch an der Traan, darin hat zu vischen die herrschaft Stattenberg, die priorin zu Studenitz, dergleichen von Plankenstein; item ein vischwasser an der Losnitz, item bei Walkersdorf ein vischwasser, item ein vischwaid an der Pulska, item zu Oplotnitz ein Ferchenbach.

Teiche: bey Langenberg sind drey teicht, ein großer vnd zwen mittler, vnter dem schloß Stattenberg sind zwey gruebl. Po urbarju grofa Hardegga iz l. 1490. je bil en ribnik cesarjeva last.

Schloß Stattenberg; auch ist in der stadt Feystritz ein öder gemauerter thurm, von Gräßlein herrührend, gleichfalls ein öder gemauerter thurm in Pacher am Gübl.

Geyad vnd wildpann auf allen herrschaftlichen gründen.

Die gewöndlich robot bey allen vnterthanen; die ordinari robot wird mit gelt gedient vnd hievor vnter das trukengeld einkommen; vberdies sein sy schuldig den zehent vnd bauwein, auch das zehenttraidt, item die mayerhofgründt vnd wismad zu arbeiten, zu fechsnen vnd einzubringen.

Item das Landgericht an den orten, wie im vrbar begriffen vnd sonderlich zu Tschodermble (Čadram). Cf. Dr. A. Starzer: Die landesfürstl. Lehen in Steiermark 1421–1546. in Beiträgen zur Kunde steierm. Gesch. 32 J. 1902 str. 145–177 in 316 in 317 in Anton Mell und Viktor Thiel: Die Urbare und urbarialen Aufzeichnungen des landesfürstl. Kammergutes in Steiermark in Beiträgen zur Erforschung steiri-

ogorskemu baronu Frañu Tahu in malo potem (1558, 22. marca) mu je cesar Ferdinand I. na prošnjo prodajalčevo podelil graščino kot fevd. Za tega graščaka je napočila stattenberškim podložnikom in sosednim graščakom doba krutega nasilstva¹.

Toliko da je posedel Stattemberg, je vzel graščaku v Slov. Bistrici, Kristofu Ehrenreichu pl. Idungspeugen, travnik. Ta je namreč dovolil nekaterim stattenberškim kmetom iztrebiti goščavo pri Lukovnjaku, ki je pripadala bistriški graščini, napraviti iz nje travnik in ga ograditi s plotom. Ta travnik so uživali stattenberški kmeti za primerno odškodnino že za Volfa Engelberta Turjaškega, ki se ga ni nikoli prisvajal. Toda Fran Tah se je drznil uporno in nasilno, brez pravnega naslova in brez kake pravice vzeti travnik in ga priklopiti stattenberški graščini (1557). To krivično ravnanje je obsodilo pristojno sodišče v Gradcu in prisodilo sporni travnik bistriškemu graščaku Juriju Gaisrucku (1575).

Ta stvar še ni bila poravnana, ko je že storil drugo krivico, in sicer samostanu v Žičah. Dne 7. junija l. 1566. si je s pomočjo kmeta Matije Sušnika zlobno in zločinsko prisvojil ribji potok Zgornjo Oplotnico in siloma vzel vršo in drugo ribiško orodje samostanskemu ribiču Jakobu Koscu. V naslednjem letu (1567, meseca novembra) je samolastno ugrabil samostanu dve tretjini vinske desetine pri Studenicah, v Cerjah, pri Polj-

scher Geschichte 36. Jahrg. 1908; nadalje Levec V.: Pettau Studien. III. M. d. Anthrop. G. 1905., Dopsch Alfons: Die ältere Sozial- u. Wirtschaftsverf. der Alpenslaven, Weimar 1909 in Die landesf. Gesamt-Urbare der Steiermark aus dem Mittelalter, 1909.

¹ Akti, na katerih temelji naslednja razprava, so: pravdni spisi sosednih graščakov, tožbe in pritožbe podložnikov iz l. 1571 in 1573., urbarski izpiski, inventarji in cenilni registri, suplukacije Tahovih sinov in dedičev, poročila deželnoknežjih komisarjev in drugih vladnih organov, naročila in mandati nadvojvode Karla II. Pisani so v nemščini in latinščini. Velik del tožb in pritožb kmetov je spisan v južnoštajerskem nemškem dijalektu (bo barst du?) in je poln slovenizmov, kar pač dokazuje, da so jih spisali domačini. Vse to gradivo se nahaja v arhivu štajerskega namestništva (Stattenberger Handlungen).

čanah in v Ponovniku. Nadalje si je Fran Tah prisvajal tretji del žitne desetine v Pečkah, ki je bila od starodavnih časov last samostanova. V prvih dveh tožbenih dogodkih je sodišče obsodilo Taha, v tretjem slučaju je pa izreklo, da nima tožitelj (Tah) pravnega povoda tožiti. Leta 1568. dne 8. avgusta je Fran Tah s studeniškim hišnikom in drugimi podložniki pridrl z orožjem v roki pod kap žiškega dvorca v Poljčanah in siloma in zločinsko razbil vrata in ugrabil šest kop pšenice in jih brez vsake pravice odpeljal. Radi tega zločina je bil obsojen na 105 gl., 3 š., 28 p. denarja. Vzlic temu ni niti popravil krivice, niti povrnil ugrabljenega blaga.

Še večjo škodo je Tah prizadeval sosedom, da je jemal od njih posojila, ne da bi mislil na povračilo. Videti je, da je bil kupil graščino samo z navadnim nadavkom, ves drug denar pa je dolgoval prodajalcu. Že leta 1556., ko je bil kupil Stattenberg, si je 17. februarja izposodil od Gola Bohoriča, premožnega tržana Na gori, 400 ogrskih cekinov, ki jih ni povrnil. Večjo svoto mu je Mihael Močangrad posodil, namreč 700 gl., en del v gotovem, z drugim delom pa je pokrila Tahu neki dolg. Nadalje je dolgoval Nikolaju Sembtsinu, tedanjemu župniku v Črešnjevcu, 50 ogrskih cekinov, ki so po župnikovi smrti pripadli priorki studeniškega samostana. Tahov glavni upnik pa je bil Lukež Sekelj in po njegovi smrti (1574) sina in dediča Mihael in Jakob, ki sta Tahove dediče tožila radi nepovrnjenega posojila 5000 gl. Zavalj teh tirjatev so tekale še po Tahovi smrti tožbe pri pristojnem sodišču v Gradcu. Tahovim dolgovom je še prištevati zaostalo davščino 6859 gl. 1 š. 1 p., katero je nadvojvoda Karel II. l. 1574. uplačal v blagajno štajerskih stanov.

I. Kako sta Fran Tah in njegov sin odirala in trapila stattenberške podložnike.

Fran Tah si ni samo pri sosednih graščakih, ampak tudi pri svojih podložnikih izposojeval denar. Imel jih je zato v dobri razvidnosti; kmeta, ki je prodal živino na sejmu ali iz dru-

gih pridelkov izkupil denar, je povabil v grad in mu izvil večje ali manjše posojilo; pošiljal je pa tudi na njih dom oskrbnike, ki so izposojevali denar v graščakovem imenu. Svote, za katere je kmete oškodoval, so bile v onih časih, ko je bilo huda za denar, primeroma velike. Mihael Kotnik v Dolah mu je posodil 137 gld., vdova Doroteja Cvirnar 100 gld., Filip Zorko, župan v Lukovnjaku, tudi 100 gld., Tomaž Vršič v Gabrijah 22 gld., Gregor Kašič v Mačolah 36 gld., in manjše svote več drugih podložnikov. Vse izposojene svote je graščak kmetom na dolgu ostal in gorje tistemu, ki se ga je drznil „ponižno prositi“, naj mu vrne denar. Ko je Luka Bračko iz Črešnjevca opomnil tirana na dolg, ga je ta z gorjačo izpokal iz gradu. Omenjeno vdovo Dorotejo Cvirnar je s pečatom pozval v grad, ji vzel dolžno pismo iz rok in ga na male kosce raztrgal rekoč: „Poberi se!“ Kaj slabo jo je pogodil Juri Pizde v Gabrijah, kateremu je graščina dolgovala 25 gld. Da bi nekoliko omečil trdo srce graščakovo, je prinesel v grad ko darilo lepo reje-nega kozlička. Graščak je sicer sprejel (!) darilo, a namesto plačila ga je dal hudo natepsti in vtakniti v „kajho“. Enako ali slično je nasilni oderuh ravnal z drugimi kmeti, ki so ga tirjali za dolg.

Po stari navadi je smel graščak zahtevati tlako samo za svoje osebne ali domače potrebščine, ne pa za obrtno ali drugo podjetje, ki nese manj ali več dobička. Ko so pa jeli zapisovati davke in opravke podložnikov v graščinske urbarje, se je določilo, kakšno tlako in koliko dni v tednu mora kmet tlačaniti. Ako je zahtevala graščina delo, ki ni bilo zaznamnjeno v urbarju, je bilo navada, da je primerno odškodila podložnika. Fran Tah pa je zahteval proti „stari pravdi“ prekoredno tlako, ne da bi bil kmeta ali rokodelca primerno odškodil. Najemal je za razna dela rokodelce, obrtnike, težake, voznike in posle, ne da bi jim plačal primerne mezde. Brez potnine je odpravil Jurija Detička iz Poljčan s pismi v Zagreb, Tomaža Vršiča s Pohorja in Luka Jenčiča, župana v Črešnjevcu, v Gradec, celo na Kranjsko je odposlal Nikolaja Koprivo s svoto denarja, katero je dol-

goval Turjačanu Volfu Engelbertu ter mu dal za ježnino in popotnico 90 (!) krajcarjev. A tudi brez vsake potnine je pošiljal Tah „ponižne“ kmete s pismi in naročili v bližnje kraje in gradove.

Veliko škodo so trpeli kmeti, ki so za tlako naprodaj nosili ali vozili graščinske pridelke v Slov. Bistrico, Ptuj ali Celje. Tu so bile maksimalne tržne cene, nad katerimi ni bilo dovoljeno, prodajati živila. A graščina je brez ozira na tržni red zahtevala in jemala od kmetov višja naročena izkupila. Graščak je ukazal Jurku iz Poljčan dva soda rib (karpov in ščuk) peljati v Ptuj in prodati funt karpov po 8 kr., ščuk pa po 6 kr. Toda po ptujskem tržnem redu je bilo dovoljeno prodajati funt karpov samo po 7 kr., funt ščuk pa po 5 kr.; vrhutega mu je v poletnem času poginilo mnogo rib. Vzlic temu je moral kmet plačati graščaku polno naročeno svoto 23 gl.; in ker se je sprva obotavljal, ga je radi nepokorščine dal pehniti v ječo, kjer ga je tako dolgo ječil, da je položil ves denar. Enako se je godilo Juriju Detičku, županu v Poljčanah, ki je v Slov. Bistrico peljal dva centa rib in 700 rakov. Tudi tu je bila ista tržna cena in isti tržni red, in kmet je moral pod zacenjeno vrednostjo prodati blago in trpeti škodo 10 gl. Tudi za prodano žito in sir je graščina jemala od kmetov skupila, ki so bila večja od tržnih cen; semtertje pa je graščak opeharil neprevidnega kmeta tudi s krivo mero in utežmi. Sčasoma pa so bili kmeti oprezni in so odklanjali take tlačanske posle. Nekoč je grajski pisar povabil kmeta Lovrenca iz Groblja v grad ter ga prežavno vprašal: „Priatelj, ali veš, kje bi se dale v tem času ribe lahko spečati“. Kmet, dobro vedoč, kam meri vprašanje, je to in ono ugibal, a določno ni hotel odgovoriti. Zdaj se razjari pisar, ukaže ga odvesti v grajsko ječo, mu prisodi (!) globo 2 tolarjev, zgrabi težek bokal (Viertelkandel) in mu ga zažene na glavo. Siromak je bil radi hudih bolečin šest tednov nesposoben za delo.

V omenjenih slučajih so kmeti graščinsko blago vozili na prodaj v mesta in trge in precenjeno izkupilo izročali

graščaku. A Fran Tah je tudi brez blaga in denarja pošiljal podložnike v mesta in trge, da so zanj jemali na up specerijsko in manufakturno blago, ki so ga morali naposled plačati sami. Po tem potu je dobival pohlepni grajšček razna sladila in dišave, kakor sladkor, poper, klinčke in drugo blago; privoščil si je tudi velecenjenega malvaškega vina, seveda na stroške ubogega kmeta. Največjo škodo sta imela pri tem Andrej Krajnar, kramar v Slov. Bistrici, in Martin Vaje v Makolah, ki je moral poplačati specerijsko blago in sukno ptujskemu trgovcu I. Mindorferju.

Kakor podložne kmete je Tah odiral tudi podložne rokodelce in obrtnike. Nekateri so mu 10 in še več let zvesto služili, a niso prejeli nobenega plačila, še izdatkov za sirovine in druge priprave jim ni povrnil. Linhartu zidarju s Ptujске gore, ki je postavil nov grajski stolp, je bil dolžen 54 gl.;¹ Filipu pečarju iz Poljčan, ki je bil postavil nove peči v Tahovih gradovih v Stattenbergu, Stovigi, Susedu in Jablani, 42 gl., Urbanu kovaču v Makolah, ki je izdelal, kar je bilo potrebno za grad in pristave, in često kupil s svojim denarjem železo, 120 gl., Mihaelu Brumcu v Makolah, ki je 12 let popravljal in izdelaval voze in kočije, 100 gl., Štefanu Sivaku, ki je 14 let brez plačila za graščino tesaril in mizaril, 54 cekinov; manjše svote je še dolgoval čevljarju Gregorju Pusku v Lukovnjaku, Filipu Tkavcu v Makolah in krznarju Janžetu Zlodeju.

Enako je Tah oškodoval graščinske služabnike, hlapce in druga družinčeta. Med drugimi se je pritožil Kete iz Suseda, ki je služil 12 let v Stattenbergu, ne da bi bil prejel mezde 21 gl., prav tako je dolgoval Luki Lepi iz Kleka za štiriletno službo 29 gl. in Lovrencu Koprivi v Makolah, ki

¹ Sklep prošnje na deželnega kneza nadvojvodo Karla II. se glasi: „Jaz, moja žena in moji otroci, vsi bomo iz nedolžnega srca vse žive dni molili in prosili, Vsemogočni dolgo živi Vašo svetlost in daj blažno vladanje in vsekdašnjo blagovitost, samo naj ne pozabi na me in usliši mojo prošnjo“.

je leta 1566. tri mesece služil kot vojak z opremljenim konjem v Kaniži. Največjo škodo pa je trpel Nikolaj Kopriva v Makolah. Sprva je bil ključar, potem graščinski sodnik in naposled deset let konjik. Ko je tirjal plačilo v znesku 668 gl., mu je graščak vzel prsni oklep, železne rokavice, dve puški in ga odslovil. Krivica je bila tem večja, ker je graščak za vojake, ki jih je pošiljal na bojišče, sprejemal iz vojne blagajne primerno plačilo.

Pravična uprava je steber države. To pravilo je veljalo tudi za deželske graščine, ki so obenem oskrbovale politično upravo in pravosodje. Zato se je zahtevalo, da ravnaj graščak vestno, pravično in blagosrčno s svojimi podložniki, saj je bila njegova sreča odvisna od njih blagostanja! A to, kar nam poročajo kmetov tožbe in pritožbe o njegovi upravi in njegovem pravosodju, skruni čast, poštenost, pravico in dostojnost.

Mnogo kmetov se je pritožilo, da graščina ni vestno zabeleževala opravljenih davščin; in če se je kmet tudi skliceval na priče, nič mu ni pomagalo, še enkrat je moral plačati davek. Tako je oškodovala graščina kmeta Mihaela Brumca v Makolah in Matevža v Mlačah, ki sta morala dvakrat plačati žitno desetino.

Točilno ali krčmarsko pravico so takrat imele deželske graščine, toda s tem pridržkom, da so smeli kmeti svoje ali na graščinskem ozemlju priraslo vino točiti samo po zimi, in sicer od sv. Mihaela do sv. Jurija, po leti pa, ko je žeja večja, so bili dolžni točiti samo graščinsko vino. In ta pridržek je graščina dobro izkoriščala: zalagala je kmete s nakislim vinom, pravim cvičkom, zavrelko in drugo brozgo. In ker ga gosti niso hoteli piti, so morali krčmarji sami škodo trpeti. Pri Primožu Štefanu je graščinski oskrbnik v enem letu uložil tri štrtinjake zavrelke in mu s tem prizadel škodo 9 gl.; še večjo škodo je imel Luka Sodja v Gabrijah, pri katerem je graščak dal uložiti tako slabega vina, da je izgubil pri tem 30 gl.

Krivično, prav za prav nasilno, je postopal Tah kot zemljiški gospod. Preziral je zapisane pravice in sklenjene

pogodbe in neusmiljeno odiral kmete in kočarje, vdove in sirote. Z dednozakupnimi kmetijami (kupnicami) je prav tako ravnal kakor z mitnicami: če ni dedič iznova plačal zakupnine, mu je vzel posestvo in ga prodal drugemu. Posebno je prežal na dediščine nedoraslih sirot: pograbil jim je kmetije in vinograde in odgnal konje, goved in druge živali. Kaj nepošteno je Tah postopal, kadar je oddajal odvzete vinograde. Ker so se kmeti branili kupiti krivično pridobljeno posestvo, jih je vtikal v ječo in tako dolgo ječil, da so naposled vendar položili denar. A tudi s tem si ni kmet zavaroval posestva; ko je Tah sprejel denar, je zopet odvzel kmetu vinograd in z ječo prisilil drugega kmeta, kupiti posestvo. Večkrat pa omenjajo kmetov tožbe in pritožbe, da jim je Tah brez vsakega vzroka siloma izvil vinograde, in če je tudi gorščakov zbor po gornem pravu prisodil dediču gorico, mu jo je Tah vzlic temu vzel in z njo razpolagal po svoji volji.¹

Še večjo silo je delal Tah ubogim kmetom, da jim je siloma jemal premično imovino. Brez pravega vzroka je dal zdaj temu zdaj onemu kmetu odgnati živino iz hleva, kakor konje, vole, krave, teleta, prašiče, svinje, koze, in odpeljati žito, salo, koltre, platno, skrinje, konjsko oprego, sedla itd. Kmet, ki je poslal hlapca s konjem na tlako, ni bil nikoli varen, da mu domu prižene žival, kajti Tah je hlapca in konja s težko naloženim vozom odpravil ali v Gradec, Sušed ali v kak drug kraj; navadno se je hlapec sam vrnil domu. Ko je Luka Sodja tlako opravljal v Stattenbergu, je Tah njega sinovoma Gabrielu in Baltižarju siloma vzel kobilo, ji naložil težko železno opremo in na nji tako dolgo po strnišču jezdil, da je vsa izpehana žival cepnila na tla. Ko je Martin, Urbanov sin v Ložnici, nekega dne vozil gnoj na njivo, so prišli graščinski

¹ Oškodovani so bili naslednji kmeti: Janže Kotnik v Črešnjevcu, Gašper Brumec v Makolah in Luka Jenčič, župan v Črešnjevcu, katerim je odvzel dednozakupne kmetije; Štefan Sivak v Lesičji vasi, Janže Zlodej v Lukovnjaku, Šimon Lisjak (Fuxl) v Brezjah, Matija Žumer v Jelovlah, Nikolaj Adam v Makolah, katerim je ali odvzel vinograde ali pa jih prisilil, da so morali iznova kupiti posestvo.

hlapci, izpregli konja in ga gnali na Stattenberg. Še hujše se je godilo Martinu, Jakobovemu sinu v Lesičji vasi, kateremu je Tah ugrabil voz, konja in dva vola, Urbanu Kovaču v Kostrivnici tri konje, žrebe, štiri krave in vola, Juriju Detičku v Poljčanah konja in kravo in Jurku v Mlečah dva konja. Kakor pričajo pritožbe, je Tah na ta način oškodoval tudi mnogo drugih kmetov. Kadar ga ni bilo na Stattenbergu, je njegova zakonska polovica, gospa Tahova, po moževem vzgledu odirala kmete. Kakor nam poroča Andrej, krojač v Vrholah, mu je Tahovka, dasi je po smrti svojega zeta plačal vse dolgove, desetek in davščine, še siloma izvila dva vola, konja in kravo.

Spričo teh dejstev je pač dognano, da je bilo za Frana Taha pravosodje, sosebno kazensko, v statenberški graščini pristransko in krivično. Pravosodna oblast mu je bila prav za prav molzna krava, od katere je hotel imeti kar največji dobiček; zakaj nasilno prisvajanje krivičnega blaga in razno oškodovanje kmetov je bilo le mogoče, ker je graščak kot sodnik imel posilna sredstva, s katerimi je dosegel, kar je hotel. Najvažnejše posilno sredstvo mu je bila grajska „kajha“ v stolpu, v kateri je vsakega protivnika „ukrotil“. Kdor je le črhnal besedico nevolje, tega je dal takoj radi „nepokorščine“ ali „upora“ zapreti. Pravico, nalagati globo in prisojati ječo, je izvrševal celo graščinski pisar. Navadno pa se mu je kmet, ki ga je hotel odreti, že udal, če mu je nagrozil ječo. Tako je Tah silil Filipa Zorka, župana v Lukovnjaku, da bodi njegov župan (officialis) v Črešnjevcu, a ta se je odločno branil, sprejeti to „čast“. V 16. stol. niso kmeti naravnost oddajali davščine graščaku, ampak polagali so ob določenem času žito in druge davke pri graščinskem županu ki je bil torej odgovoren za to, da je vsak kmet vestno in točno opravil desetino. A tisti kmeti, katerim je bil Tah ugrabil denar ali jih drugače oškodoval, niso opravili vseh davkov, marveč so zahtevali, da se jim pri pologaju uračuni škoda. A v to ni dovolil Tah, ampak je županom naložil dolžnost, izročiti mu ves davčni znesek. Zato so kmeti odklanjali graščinsko županstvo, dobro vedoč

da bi moral vsak iz svojega žepa pokriti pomankljaj. Tako je ravnal tudi Filip Zorko, a Tah mu je zagrozil: „Če nočeš, pa pojdeš v kajho!“ In mož se je udal nasilju in pokrtil iz svojega premoženja davčni pomanjkljaj 52 gl.

Velika hudodelstva so bila, kakor je razvidno iz kazenskih zapisnikov nekaterih deželskih graščin, v 16. stoletju kaj redka, niti tatvine ne sporočajo viri, pač so se semtertje pretepali. Navadne ravse in kavse, pri katerih ni drug drugega vidno oškodil na telesu, so kmeti brez posredovanja graščinskega sodišča sami poravnali. Ko je pa Juri Detiček, župan v Poljčanah, ločil dva pretepača, ne da bi bil temu ali onemu prizadel kako telesno oškodbo, mu je Tah vendar radi tepeža prisodil globo 6 gl.; vrhutega ga je še pahnili v ječo in izpustil, ko je bil položil 58 gl. Nekoč je graščinski lakaj hotel za norca imeti in sem in tje vlačiti Blaža Fegengasta v Spodnji Ložnici, a ta se je otresil poredneža. Zatoženi kmet se je zagovarjal rekoč: „Toliko da sem se ga doteknil s komolcem, pa je že ležal na tleh“. Zato je moral plačati graščaku globo treh tolarjev, lakaju pa en tolar. Često pa je dal Tah kmeta, ki se ni takoj pokoril njegovi volji, iz gole hudobije in zlobnosti na licu mesta pretepsti ali pa namazati — s palico.

Frivolno zlorabo pravosodne oblasti razvidimo iz naslednjega slučaja. Fran Tah je Lukežu Jančiču, županu v Črešnjevcu, naročil, v graščinskem gozdu (Schwanberg, sedaj Schlumberg) posekati debele hraste in jih pripeljati v Jablane za novo pristavno poslopje. Kar se je graščak izpremisлил in ustavil delo; obenem je ukazal županu, da mora vse stroške sam plačati; in da bi gotovo izsilil denar, mu je še prisodil zapor treh tednov. Za obče spoštovanega župana, ki je bil vsem občanom zanesljiv svetovalec in zvest zaščitnik, ni bila mala kazen, sedeti tri tedne v temni in smrdljivi kajhi in ob hrani, ki je bila primernejša neki domači živali nego človeku. Še med zaporom je prišel županov porok, ki je graščaku odštel 24 gl. Ko je pritekel poslednji dan zavora, je prišla županja v grad, da bi prva pozdravila in potolažila svojega moža.

Človek, ki ima le nekoliko blagega čuvstva, mora pripoznati nje zvesto vdanost in globoko sočutje. Ne tako Tah! Kaj je storil, ko je zagledal županjo? Izpustil je sicer župana, a zato je pahnil županjo v ječo ter jo ječil cel teden!

Nasilno so graščinski gospodi ravnali z ženskim spolom tudi v drugem oziru. Graščak je bil sicer dolžen, paziti na dober red, lepo vedenje in nравnost vseh podložnikov. Toda Tah, njegovi razposajeni sinovi in služabniki so bili prvi, ki so zaslužili kazen radi pregreškov zoper javno nравnost. Taki pregreški se sporočajo le v izrednih slučajih, navadno so nesrečni roditelji iz lahko umevnega vzroka molčali in se zadovoljili, če je pohotnik vsaj plačal postavno odškodnino. Na kakem glasu je bil Fran Tah v tem oziru, kaže ime, ki mu ga je kmet vzděl; naravnost ga imenuje: „Vzгled nesramnosti.“ Oskrunjeval je mlade deklice in posiljeval ženske brez razločka stanu in starosti. Po izpovedbi Ilje Gregoriča, glavnega poveljnika vstašev, je imel Fran Tah med drugim tudi to razvado. Kadar so kmetske hčérke in dekle na tlaki plele žito ali opravljale drugo poljsko delo, je prijezdil Fran Tah in si vsako dobro ogledal. Katera mu je dopadla, to je ukazal odvesti v grad. Tu se je morala sleči in okopati. Potem je ravnal z njo — po svoji volji. Če se je pa branila, jo je tako pretepal, dokler se mu ni udala. Samo iz ene graščine se je osebno pritožilo pri vladnih komisarjih štirinajst deklic, ki so bile žrtve Tahove pohotnosti. Vse druge krivice, muke in nasilstva bi še bili kmeti prenašali, samo posiljevanje in oskrunjevanje deklic jim je bilo neznosno. Gregorič je pravo pogodil, rekoč: „Nesramnost Frana Taha in njegovih sinov in služabnikov je bil glavni vzrok upora.“ (Starine VII. str. 295).

Po Tahovem „vzгledu“ so se ravnali sinovi in graščinski služabniki, kakor je razvidno iz tožbe Jurka, Pankracijevega sina v Poljčanah. Ta se glasi: „Graščinski pisac je po vzгledu nesramnega Taha mojo pastorko, ki je kopala na bregu, ob jasnem dnevu odvedel in siloma gnal in tiral v mlin, kjer je z njo ravnal, kakor je on hotel! Ker jo je onečastil in

oskrupil, sem se pri graščaku zelo pritožil in prosil za postavno odškodnino; dasi je bil obljubil, plačati globo, vendar ni še doslej izpolnil svoje dolžnosti. Zato je Tah, kakor je prav in se spodobi, dolžen dekletu opraviti odškodnino. Priče te pregrehe sta bila Martin Zalar in Jakob Vršič v Poljčanah.“

Prav barbarsko hudodelstvo, ki spominja na grozovladje Hunov in Obrov, pa je storil graščakov sin, Gabriel Tah. Prizadel ga je Lovrencu Koprivi v Makolah, ki je leta 1566. kot konjik služil v Kaniži, ne da bi bil prejel vojno plačo 36 gl. Mogoče, da je bil Lavrenc brat ali sorodnik Nikolaja Koprive, ki je, kakor je bilo že omenjeno, trinajst let služil graščaku in stopil iz službe, ker mu je ta pridrževal zaslužen nagrado 668 gl. Morda je Tah zavoljo teh diferenc toli sovražil nekdanjega služabnika. O grozodejstvu Gabriela Taha sporočajo viri to-le:

„Lovrenc Kopriva se je na Veliko nedeljo l. 1571. po stari navadi po polju sprehajal in gledal, kako je žito prezimilo. Ko je obstal pred posekano vrbo, prijezdi Gabriel Tah, ki se je z dvema spremljevalcema od vojnega pregleda iz Celja vračal domov, in ga začne nenadoma od zadi sekati s sabljo. Hudo ranjen, se je zgrudil in ležal kakor mrtev na tleh. Nato so ga razpasali, mu s pasom zadrgnili vrat in ga pripeli h konju, ki ga je kake dve dolgi njivi vlekel za sabo. Potem so ga položili na konja, pripasali poprek in jezdili z izrednim „plenom“ proti gradu. Ko so se pa bližali Makolam, se je Kopriva zopet zavedal. Napel je, ker je šlo za smrt in življenje, vse žile: srečno se izmuzne iz zadrge, zleze s konja in zbeži v vrt. Tah in spremljevalca so udrli za njim in gotovo bi ga bili ubili, ko bi ga ne bili tržani otehi. Moški in ženske so privreli iz hiš in se moško postavili v bran! Ko je Tah videl, da proti toliki množici nič ne opravi, je odjezdil, na ves glas vpijoč: „Čaj, s tvojo in krvjo tvojih sosedov si bom umival roke, ne boste mi utekli!“ — Ranjeni Kopriva je srečno okreval in ozdravel. Zahteval je v pritožbi za bolečine, zdravniško pomoč in zamujene zaslužke

samo 20 gl. in pripomnil: „Saj mu nisem vse žive dni nič žalega storil!“

Ta zločin Gabriela Taha še ni največji. Tožbe in pritožbe kmetov nam še poročajo, da je grozovito okrnil Pavla Jurkoviča, kmeta v Županji vasi. O povodu tega zločina nimamo jasnega poročila, toda iz kratke opombe (Starine VII. 304) je sklepiti, da je Jurkovič zato silno sovražil Tahe, ker mu je Fran Tah ugrabil in oskrnil hčerko ter jo odvedel na grad Stubico. Nesrečni in ogorčeni kmet mu je morda brezobzirno očital nesramnost in s tem vnel sovraštvo Tahovega sinu. Ta je nekega dne kratko malo potegnil goli meč, sekal kmeta po licu in mu iztaknil oči (l. 1571. ali 1572). Siromak je sicer okreval in prišel ob palici vodnika v Gradec, kjer je osebno pri pristojnem sodišču tožil tirana. Lahko si mislimo, da se je vest o tem hudodelstvu hitro razširila po slovenskih in sosednih deželah; kamorkoli je prišel ubogi slepec z okrnjenim obrazom, bil je živa priča grozovitega zločina. Sodna razprava je bila meseca marca leta 1574. v Gradcu, in Ivan pl. Scharfenberg, deželni glavar in predsednik sodišča, je dne 16. marca 1574. l. *in contumaciam* obsodil Gabriela Taha, da je dolžen plačati Jurkoviču za prizadeto telesno poškodbo 1853 gl. 5 š. 20 p.

Na podlagi te razzodbe je slepi in okrnjeni kmet pet let prosil vladni svet v Gradcu in nadvojvodo Karla II., naj vendar ukrene, da mu Tah izplača prisojeni denar. Dosegel je samo 10, da mu je stattenberški oskrbnik po ukazu deželnega kneza (1574, 19. VI.) iz graščinskih dohodkov izplačal 300 gl. Na nadaljne pismene in osebne prošnje je Karl Tahu samo podaljšal plačilni rok. Zato je Jurkovič l. 1576. dne 9. oktobra zopet pisal Karlu II.: „Prav žal mi je, da moram Vašo svetlost zopet nadlegovati; ljubše bi mi bilo, da ne. Od prisojene globe 1853 gl. 5 š. 20 p. sem prejel doslej samo 300 gl. iz graščinskih dohodkov, vse drugo je še na dolgu. Jaz ubogi, slepi kmet nisem z ukazom Vaše svetlosti ničesar opravil; ker ne vidim ne ceste, ne pota, ne brvi, ne mosta, potujem toli težavno in po-

trošno, da se Bogu usmilim. Zato prosim, Vašo svetlost blagovoli milostljivo ukreniti, da se mi ostala svota takoj izplača, da porabim denar zase, za ženo in otroke. Naveličal sem se težavnih potov, rad bi si prihranil popotne stroške in nerad nadlegujem oblastva v Gradcu, samo mir in pokoj bi rad imel“. Šele 1579. leta so mu komisarji po knezovem povelju izplačali iz graščinske gotovine še 500 gl. Ko je potem zopet prosil, da se mu izplača še ostali dolg, mu je Gabriel Tah rekel: „Če se ne pobereš iz grajskega dvorišča, te dam z gorjačo namazati“ (Jurkovičeva suplikacija l. 1579. 24. XII).

V zadnje leto Tahovega tiranstva spada še hudodelstvo, o katerem nam kratko poroča priorka studeniškega samostana. Gabriel Tah je nekega dne po neimenovanem samostanskem podložniku tako dolgo z golim mečem udrihal, da ga je usmrtil.

Dolgo so kmeti prenašali hudodelstva in prizanašali tiranu, a zdaj je bila mera polna. Ker ni imela njih pritožba l. 1571 pravega uspeha, pomagali so si sami. Shajali so se tu in tam in se na skrivnem posvetovali, kako bi se znebili krutega nasilstva.

Zgodovina stattenberškega upora in njegovih vzrokov je bogata zanimivih dramatskih prizorov, žalibog da nimamo natančnih poročil o najbolj zanimivem dogodku; kajti dogovor in priprava za napad, oboje je ostalo tajno. Imamo pa dve opazki, ki nekoliko razjasnujeta stvar. V intercesiji hrvaških stanov (1573. 18. I.) stoji: „castrum *fraudulenter* (zvijaško) interceptum est per rusticos colonos.“ Mogoče je, da so zarotniki zvijaško izvabili graščane iz gradu in potem planili v grad, ali so jih pa v gradu samem nenadoma napadli. V suplikaciji stattenberških kmetov (l. 1579. 26. marca) stoji še naslednji stavek: „Eden izmed Tahovih nasprotnikov, kateremu so zoper poštenost, pravico in pravičnost ugrabili vse premoženje in vsa zemljišča, jim je, ker so bili skrajno neprevidni, nenadoma izvil grad“. Ta nasprotnik je bil ali Lovrenc

Kopriva, katerega je bil Gabriel Tah privezal na konja, ali pa Nikolaj Kopriva, ki je trinajst let služil Tahom in naposled izgubil mezdo in vse premoženje. Verjetno je, da je zviti in osvetoželjni Nikolaj Kopriva, ki je posebno dobro poznal navade in razvade v gradu, zvijaško zvabil „skrajno neprevidne“ graščane v nastavljeno kletko.

V statthenberškemu gradu, ki so ga bili posedli kmeti, je bila grajska oprava dražja in krasnejša, kakor v marsikateri knežji palači. V mali gosposki sobi je bila pisalna miza, blagajna, truge, omare in omarice, polne pisem, knjig in listov. V veliki dvorani so bile stene zagrnjene s turškimi preprogami; tu je stalo 12 postelj, ena z nebom, in mnogo miz, trug in dr. V gospejski sobi je bilo jezdilno orodje: sedla, meči, okovani s srebrom, uzde z zlato žvalo, oklopi in oprsniki, jezdilne žametne hlače, suknje, obrobene s tafetnimi traki, jezdilne čepice in rokavice za gospode in gospice. V stranskih sobah so bile druge gospejske obleke, postelje in obleka za lakaje, ki so spremljevali gospodo. Na dolgem hodniku je stalo zaporedoma dvajset trug, v katerih je bilo shranjeno kaj raznovrstno blago, kakor dragocene gospejske obleke iz žameta, žide, damasta, atlasa, tafeta, obšite ali prešite s srebrom in zlatom, v raznovrstnih oblikah in barvah; samo eno obleko iz srebrnobelega atlasa z ušitimi zlatimi rožami so cenili na 50 gl.; nadalje razne zlatnine in srebrnine, lepotine in dragotine, biseri in krasotine, med drugim žepne ure, srebrni konjički, biserni venci, nojevo jajce, vsajeno v srebro in z zlatim okrivalom (60 gl). Na stotine pa je bilo navadnih in finih ruh, odej (kolter), krušnic, brisač in prticev. Smelo rečemo, da se je v statthenberškem gradiču krasota pohišja turških palač merila z ličnostjo italijanskih pohištenih izdelkov. Cena vsega premakljivega blaga je bila 2442 gl. 7 š.8 p¹

¹ Cenilni register dne 15. dec. 1575. Najvojvoda Karla II. je pooblastil naslednje cenilce: Juri pl. Collaß, imenovan Watzler, ptujski glavar, Klement Welzer Ebersteinski, Ivan Helfenberg, upravitelj celjskega vicedomstva, dr. Ivan Linsmayer, kamorni prokurator, Wiljem

Kmeti, ki so posedli grad, bi se bili lahko odškodovali z dragocenim pohištvom in drugimi premičninami; da tega nisto storili, kaže, da so plemenito mislili in prav in pošteno ravnali².

Ko so si bili zarotniki osvojili grad, so bojeviti moški, ostavivši starčke, žene in otroke, odšli in se pridružili drugim upornikom Južne Štajerske³. Obenem je mnogo kmetov na Dolenjskem zgrabilo za orožje. Kakor znano, je dobro oborožena vojska deželskih stanov premagala kmete pri Krškem in 5. feb. l. 1573. pri Piljšanju, kjer je nad 1000 kmetov obležalo na bojišču.

II. Kako so Tahovi sinovi posedli statthenberško graščino.

Ko je bilo odpravljeno Tahovo gospostvo, so kmeti odposlali poslanca v Gradec, ki so nadvojvodu Karlu II. izročili tožbe in pritožbe in ga prosili varstva. Knez je uslišal njih prošnjo in ukazal Ivanu Helfenbergu, namestniku celjskega glavarja in vicedoma, upravljati statthenberško graščino, ki je pripadala celjski grofovini. Tega so nadlegovali graščinski služabniki in pristavniki, ki so tirjali dolžno mezdo; mnogo podložnikov, ki so za Frana Taha kupili pri trgovcih v Slov. Bistrici in Ptuju raznovrstno blago, je zahtevalo, da se jim povrne denar; delavci in obrtniki, kakor Linhart Zidar, ki je

Steinkircher, mesti sodnik v Celju, Juri Reuß zlatar, Juri Pauman krznar, Konrad Mayr krojač in trije ptujski meščani.

² Gabriel Tah je sicer pozneje dolžil kmete, da so izmeknili nekaj denarja. Toda možu, ki je vedoma neresnico pisal v prošnjah do cesarja in nadvojvode, ni verjeti.

³ Kmeti, ki so se pridružili puntarjem, so nosili za klobukom „Wintergrün“, zimzelen (vinca minor) ali beršlin (hedera); kadar so puntarji pozvali župe (občine), da se jim pridružijo, so jim poslali petelinovo pero, kot znamenje bojevitosti. Kaj slovesno so se kmeti sprejemali v punt. Med kranjskimi vstaši je bilo navada, da se začrtali velik krog na tleh. Kdor je naznanil pristop, je stopil z desno nogo v krog, vzdignil desno roko in slavno prisegel zvestobo in pokorščino puntarskim poveljnikom. V boju so si dajali znamenja z dolgo leseno trobo. Poveljnik Gregorič je s seboj nosil Kolomonov žegen (Wundsegen), ki ga je vzel župniku pri Sv. Petru pod sv. gorami.

bil postavil grajski stolp in preddvor, so zahtevali plačo. Kaj mnogo županov se je branilo, opraviiti žitno desetino 200 korcev, katero jim je bil graščak odpustil za razna dela. Računi oskrbnika Jakoba Prokna so bili v takem neredu, da ni bilo mogoče do-gnati, ali je graščina njemu, ali on graščini dolžen. Med tem so se izgnani ali pobegli kmeti, ki so v vojni srečno utekli smrti, vračali k zapuščenim kmetijam in prosili, naj se jim vsaj za eno leto odpuste davki in opravi!.

V tej zmedi ni Fran Tah držal križem rok. Poslal je štajerskim deželnim stanovom prošnjo, naj posredujejo pri Karlu II. in izposlujejo povelje, da se mu takoj vroči graščina, katero je sedemnajst let brez vsake zmede posedoval. „Ko bi me pa kdo izmed štajerskih deželnih stanov hotel tožiti, temu bom že vedel odgovarjati, na Hrvaškem kralju samemu ali pa banu, kot kraljevemu sodniku. V tem času se tudi na pravico ne morem opirati, kajti dandanes se kratijo svoboščine in prezirajo zapisani zakoni. Niti deželnemu knezu, niti Vam ne morem plačati, kajti vse, kar sem imel na Štajerskem, je sedaj v rokah Njih svetlosti; zato Vas prosim in prosim, po-tegnite se in prosite za me pismeno ali ustno“¹.

Vsa prošnja kaže njegovo brezpomočnost in uboštvo, ne-sramnost, češ, odirani kmeti so krušili deželne svoboščine, razburjenost in globoko srd do podložnikov, ki so ga bili strmo-glavili in osramotili pred plemstvom. Podpirali so ga hrvaški stanovi, ki so se že l. 1573. 18. I. potegnili pri štajerskem de-želnem zboru za svojega deželjana. Toda štaj. deželni odbor je od-klonil intercesijo in vse prepustil deželnemu knezu rekoč: „Na te prošnji bi bili radi sami odgovorili, a ker ni bilo časa in prave prilike, prepuščamo vse Vaši svetlosti, ki dobro ve, kakšen odgovor se taki prošnji prilega“ (1573, 4. V). Nadvojvoda je

¹ Promemoria Ivana Helferberga na vladno kamoro v Gradcu 1574, 8. decembra.

² Ta suplikacija brez datuma in kraja je edini akt z lastnoročnim podpisom Frana Taha in spada v čas pred 4. majnikom l. 1573. Okorna, debela in robata pisava kaže, da je bolj znal sukati meč tirana nego pero!

pravo ukrenil: ukazal je (l. 1573. 8. VI.) kamornemu prokuratorju dr. Ivanu Linsmayerju proti Franu Tahu vložiti tožbo pri dvorskem sodišču (Hofrechten), pozvati ga na odgovor in posebno delati na to, da se Njih svetlost in vsa dežela iznebita Taha in njegovih sinov, ki so povzročili tolik upor in punt. Da je deželni knez v živo zadel Tahove sinove in dediče, pričajo pač njih naslednje prošnje.

Najstarejši sin Gabriel Tah je namreč v svojem in v imenu svojih bratov prosil cesarja Maksimilijana II., njegovo soprogo cesarico Marijo in cesarja Rudolfa II. intercesije pri Karlu. Cesar je pisal bratu, naj se „kolikor mogoče“ izkaže dobrotljivega, da bo Tah „čutil“ njegovo intercesijo (1574, 13. II., Dunaj). Itak je cesarica Marija pisala sva-kinji Mariji v Gradec (1574, 14. IV., Dunaj) naj prosi v njenem in svojem imenu soproga Karla II. milosti, zakaj krivec je že umrl in njegovi sinovi so, kakor sami trdijo, nedolžni (?); zato naj jim iz prirojene dobrotljivosti prepusti brez pravde graščino, da ne bodo nedolžno (!) trpeli radi tega, kar je oče zakrivil, marveč živo čutili protekcijo ogrske kraljice. V enakem smislu je tudi cesar Rudolf II. intercediral (1574, 18. IV., Dunaj) ter prosil Karla II., da brez pravde izroči Tahom grad in graščino. Naposled je tudi Gabriel Tah kot zastopnik svojih bratov uložil prošnjo, v kateri ponižno in odločno odklanja vsako pravdanje z deželnim knezom, češ, ne spodobi se podložniku pravdati se s svojim gospodom, »*sicut propheta David dicit: non itres in iudicium cum servo tuo*« (1574, 31. XII).

Vse te intercesije niso ta čas imele povoljnega uspeha, zakaj dvorsko sodišče je l. 1575. bržčas meseca februarja objavilo razsodbo¹: „Ker je Fran Tah nekrščansko ravnal s podložnimi kmeti, provzročil njih upor in kršil deželne postave, in ker je zamudil, o pravem času prositi za podelitev fevda

¹ Razsodbe ni sicer med akti, toda iz drugih listov, ki se nanašajo na njo, ni težko dognati točke, na katere se opira. Glej pismo Jurija Zrinjskega štajerskim stanovom l. 1575. 10. decembra.

je zapravlil stattenberško graščino. Kar je fevdnih zemljišč deželnega kneza in pa dokodkov od dne upora, vse to pripade Karlu II. Ta torej ukreni, da sekvester vroči v štirinajstih dneh vse podložnike in kmetije, ki so zaznamovane v fevdnem listu Ferdinanda I. (1558, 22. III.), deželnoknežji kamori; hkratu je izdati pismo pokorščine (Gehorsambrief) za stattenberške podložnike“ (1575, 20. II. Gradec).

Malo potem so se deželnoknežji komisarji in kamorni prokurator dr. J. Linsmayer napotili na Stattenberg (meseca nov. ali dec. l. 1575), da izvršijo sodbo. Karel II. jim je bil ukazal, ceniti grajsko premoženje in na njo napotiti upnike, ki so imeli pravnomočne sodbe; ko bi pa ta ne zadoščala, jim je nakazati salcburške in krške fevde. Vse drugo pa pripade deželnemu knezu, ki ni dolžen, kaj oddati (praes. 1575, 4. XI). Toda na Stattenbergu so nastale velike težave, zakaj poleg trojih fevdnih zemljišč je pripadala graščini tudi prostolastna imovina (alod): grad, pristave, ribniki, lovišča, sodišče in druge regalije, katere je bil Turjačan svoj čas prodal Tahu kot prosto last. Komisarji so bili zato, da se ta loči od fevdov, a dr. Linsmayer je rekel, da je sam seboj odgovoren o vsem. Nato so komisarji privolili, da se prostolastna imovina spoji z deželnoknežjimi fevdi. K temu je veliko pripomoglo, da so se morali komisarji ozirati na župane in kmete, katere so bili pozvali v grad. Ti sicer niso vedeli, da je del graščine alod, a ko bi bil zastopnik deželnega kneza s prisego zavezal samo tiste kmete, ki so bivali na deželnoknežjih fevdnih zemljiščih, bi bili drugi, meneč, da ostanejo še nadalje Tahovi podložniki, zagnali velik hrup in trumoma hiteli v Gradec k nadvojvodi Karlu. Razburjeni kmeti niso hoteli niti Tahovega imena slišati: ko je počil glas, da se bo graščina prisodila Tahovim dedičem, so vsi izrekli, da pošljejo v tem primeru poslance v Gradec h Karlu II., in rajši žrtvujejo vse kakor da bi še dalje prenašali Tahovo tiranstvo. In ko so jih komisarji pomirili, rekoč, vsi kmeti prisežejo zvestobo samo deželnemu knezu, so zavriskali od veselja. Ko je bila stvar poravnana, so deželno-

knežji komisarji (1575. l. dne 15. dec.) v smislu razsodbe dvorskega sodišča na javnem sodišču (mahlstatt im schlos), kjer so bile po stari slovenski šegi večje (kmetski sodni zbori pod lipo), prisodili vpričo zbranih kmetov in njih županov grad in graščino Stattenberg kamornemu prokuratorju dr. Linsmayerju, ki jo je vzel v posest v imenu deželnega kneza. Nato so zbrani župani prisegli zvestobo. Bil je slovesen prizor: župan za županom je stopil pod lipo pred zastopnika deželnega kneza, mu slavno segel v roko ter v svojem in v imenu župljanov obljubil zvestobo!¹

Vzlic pravnomočni razsodbi dvorskega sodišča in izvršenemu prisojilu niso mislili Tah, da je izgubljena njih stvar. Gabriel Tah je zopet naprosil veljavne politične faktorje, da so se zanj potegnili. Prvi je bil Juri Zrinjski, sin slavnega sigetskega junaka in nečak Tahovih sinov¹, ki je iz Kaniže (l. 1575, 10. IV.) pisal Karlu II.: „Tahovi sinovi so moji sorodniki; Gabriel je služil na cesarskem dvoru, sedaj pa opravlja vojaško službo na hrvaški granici, Štefan Tah pa služi pod mojim poveljstvom v Kaniži. Prosim, da blagovoli Vaša svetlost utešiti mržnjo (*indignationem*) do njih in uslišati njih prošnjo“.

Meseca aprila l. 1575. je zboroval hrvaški zbor v Zagrebu. Gabriel Tah je osebno prosil zbrane stanove pomoči, rekoč: „pomagajte mi, da se mi izroči grad in graščina statenberška, ki jo poseduje danes Karl II. brez vsakega pravega vzroka, proti pravici vsega krščanstva in proti svoboščinam štajerske vojvodine!“ Zbor je sklenil odposlati v Gradec dva posebna poslanca, graničarska stotnika Simona Kegleviča in Petra Ratkaja, da intercedirata pri štajerskih stanovih in osebno prosita kneza milosti (1575, 17. IV. Zagreb).¹

¹ Ta stara šega je majhen, a važen donesek o imenitosti pravic in dolžnosti starih slovenskih županov. Vso razpravo sem posnel iz poročila deželnoknežjih komisarjev (l. 1575. dne 18. dec.) in kamornega prokuratorja dr. Linsmayerja (1576 dne 9. januarja), ki se popolnoma ujemata.

¹ Soprog Frana Taha je bila sestra Nikolaja Zrinjskega.

¹ Primerjaj poročilo o roparju in plenivcu P. Ratkaju in J. Dornbergerju v Starinah VII, str. 232.

Radi turškega hrupa sta šele po zimi odšla v Gradec. Ali sta bila v avdijenci, ne vemo, a v uloženi prošnji (praes. 1575, 19. XII.) do Karla in štajerskih stanov pravita: „Prošiva v imenu hrvaških stanov, da se graščina in grad Stattenberg, ki so ga razposajeni in zlobni kmetje izvili Tahu, izroči njegovim sinom. Vaša svetlost blagovoli pomisliti, da so Njih predniki vedno milo vladali in se rajši posluževali tudi pri velikih hudodelstvih milosti, nego ostrega meča; s tem se niso samo na veke proslavili, ampak so tudi z milim, sladkim, zmernim in pravičnim vladanjem pridobili mnogo kraljevin in dežel. Tahovi sinovi so lepo rejeni, dobro zrasli in viteško izvežbani vojaki, kakršnih je v današnjih bojnih časih malo in redko sejanih; oni bodo poravnali, kar je njih oče morda zamudil ali zakrivil, in z življenjem in imenjem pošteno zaslužili milost Vaše svetlosti!“

Enako prošnjo sta odposlanca v imenu hrvaških stanov izročila štajerskim stanovom, (de dato 1575, 14. IV.), pri katerih je tudi Juri Zrinjski osebno in pismeno intercediral (1575, 10. XII.), rekoč: „Če je Fran Tah res zakrivil upor kmetov, (kar pa ni dognano [!]), naj sinovi radi tega ne trpijo škode. Njih svetlost se dobro spominja, da je oče Tah vladarski rodovini zvesto služil, sosebno za Ferdinanda I. Vrhū tega so Tahi sinovi sestre mojega ranjkega očeta in že radi tega sem dolžen, jih podpirati.“

Nato so štajerski stanovi naznanili Karlu II., da bi sicer radi podpirali prošnjo, toda premisliti je, če je varno kratko malo izročiti Tahom posestva, zakaj mnogo upnikov bi izgubilo denar. Ker se pa drugač hlabro bijejo proti Turkom, bi vendar prosili, da se jim vrne graščina, toda naloži se jim dolžnost, prodati jo kakemu štajerskemu plemenitašu in iz izkupila poplačati očetove dolgove in vojne stroške.

Največ je izdala prošnja Jurija Zrinjskega, ki je meseca novembra prihitel v Gradec in dne 9. novembra v avdijenci prosil Karla II. milosti za svoje varovance. Dan potem (1575, 10. dec. Byldon) je še pismeno obnovil prošnjo rekoč: „V

kratkem bo prišel Gabriel Tah zase in za svoje brate pred Vašo svetlost; prosim tedaj prav ponižno, da mu Vaša svetlost, če ne radi očetovih, tedaj vsaj radi mojih zaslug in neumorne marljivosti v službi ne odreče poveljnega odgovora. Ves ogrski narod bo zato Vaši svetlosti hvaležen“.

Spričo teh intercesij je nadvojvoda Karel ukazal zapisati na prošnjo hrvaških stanov: ker se cesar in drugi kaj močno potegujejo za Tahe, naj se vladni in kamorni svet prav pridno posvetuje, ali in kaj je jim milostno dovoliti; zakaj tako mogočne intercesije ni lahko prezreti (1575, 21. XII. Deispach). Na to so vladni svetniki Karlu II. oddali mnenje, da bi bilo nevarno Tahom izročiti graščino, kajti kmetje bi se iznova uprli. Svetovali pa so, ukazati Tahom, da prodajo vsa posestva, katera so bila prisojena Njih svetlosti, kakemu štajerskemu deželjanu od stanu, ki bi bil knezu po volji. Iz kupnine je plačati vse upnike (Luka Sekelj, oziroma njegovi nasledniki, samostan v Žicah in pl. Idunspeug) in zadovoljiti tudi Pavla Jurkoviča in vdovo ubitega studeniškega podložnika. Prav tako je iz kupnine pokriti dolžne gospoščine, globo (2000 cekinov), katero so bili štajerski stanovi naložili Franu Tahu, in pa stroške za zadušenje kmetskega upora. Ob tej priliki je ločiti preklicno ali začasno vojdstvo (Bittvogtei) statenberške graščine nad studeniškim samostanom in ga prisoditi deželnemu knezu, kateremu po svoboščinah Habsburžanov itak pripada (1576, 15. I).¹ Enako mnenje je Karlu II. predložil štajerski deželni zbor (1576, 14. I).

Ob istem času so se oglasili tudi statenberški kmeti ter prosili Karla odškodbe rekoč: „Mi ubogi, izsesani in oguljeni kmeti smo že l. 1571. in 1573. izročili upravitelju celjske grofovine svoje prošnje, da nam izplača, kar nam gre po božji in človeški pravici. Radi smo potrpeali, ker je nas Vaša svetlost vzela v očetovsko varstvo, in ker smo otreli Tahov tiranski jarem. Prosili smo še enkrat vladne komisarje, a dosegli nismo ničesar. Posebno

¹ Studeniški samostan je dajal za vojdstvo statenberški graščini na leto 300 korcev ovsa.

se pa pritožujemo, da nismo dobili za velike krivice, ki smo jih prenašali z velikansko škodo, nobene odškodnine. A ker je Vaša svetlost nam podelila to milost, da ne bomo niti mi, niti naši sinovi in nasledniki na veke več trpeli pod Tahovim nasilstvom, hočemo vse to voljno prenašati; vse drugo pa izročamo vsemogočnemu Bogu! Kakor je razvidno iz partikularij, je ves denar, ki smo ga Tahu za nakup graščine ali drugač prisilno posodili, kar smo pri kramarjih in trgovcih zanj izdali ali na posodo vzeli, in kar nam je živine ugrabil, še na dolgu. Zato prosimo prav lepo in ponižno, Vaša svetlost se nas usmili in ukreni, da se iz Tahove zapuščine poplačajo naše tirjatve, in da ne pridemo nikoli več pod njegov živinski jarem. Zato pa bodemo desetino in druge davščine vestno in dobro opravljali in s tem dvignili vrednost graščine. Vsemogočni Bog pa bo Vaši svetlosti vse to obilno poplačal. Mi, naše žene in otroci pa bodemo brez prestanka molili in prosili: Vsemogočni živi dolgo Vašo svetlost in Njih soprogo kneginjo in rodne dediče!“ (1576, 15. I.)

Gabriel Tah, ki je morda izvedel malo ugodne nasvete vladnih svetnikov in štajerskega deželnega zbora, je drugič pisal cesarju Maksimilijanu II. ter ga kleče prosil pomoči (1576, 24. I.). In cesar se je „nedolžnega“ suplikanta usmilit in ga drugič priporočil bratu Karlu II. (1576, 24. I., Dunaj).

Spričo te in drugih intercesij je Karel II. dne 26. februarja l. 1576. izdal resolucijo, v kateri je Tahe pod naslednjimi pogoji pomilostil. „Dasi smo pravico imeli osvojiti si vso graščino, smo se vendar rajši poslužili milosti nego ostrega meča (!). Toda spričo mogočnih intercesij cesarja, cesarice in hrvaških stanov in spričo tega, da bodo Tahi to, kar je njih oče in kar so deloma tudi sami zakrivali in pregrešili, pošteno zaslužili v vojni službi, izkažemo jim to-le milost: Tahovi sinovi so dolžni, prodati graščino in jo najprej ponuditi Ivanu Turjaškemu; iz

¹ Te obljube ni v aktih, bržčas je Karel II. to obljubil kmetskim odposlancem v Gradcu, ali so pa v njegovem imenu obljubili komisarji, kajti drugače bi je ne bili kmeti postavili v suplikacijo.

kupnine je poravnati vse dolgove (M. Sekelj, Pavel Jurkovič, pl. Idunspeng, priorka studeniška in drugi). Pred vsem pa je zadovoljiti Njih svetlost radi 2000 cekinov globe in 6859 gl. 1 š. 1 p. na dolgu ostalih davkov, katerih je namesto Tahov bil plačal deželni knez v blagajno štajerskih stanov. Nadalje se morajo pogoditi radi stroškov za ukrotitev puntarjev z deželnimi stanovi. Ker je tudi Njih svetlost imela veliko stroškov v kmetski vojni, bi lahko zahtevala, da tudi Tahi prispevajo. Da bi pa ti prav „živo čutili“ knezovo milost, se jim naloži samo prispevek 2000 gl. poleg prej omenjenih cekinov“.

Gabriel Tah se je v svojem in v imenu bratov zahvalil za izkazano milost in obljubil, da bo vedno milo in pravično ravnal z ubogimi kmeti in se viteško vedel v vojni, samo da mu knez prepusti očetovo dedščino. Ker pa je odlagal od meseca do meseca prodajo graščine, mu je Karel določil rok do sv. Martina dne; če dotle ne proda graščine, bo deželni knez vse milosti preklical in iz zastavščine poplačal dolgove (1576, 28. VIII., Gradec.) Gabriel Tah se je izgovarjal s tem, da ne more zapustiti granice, ker jo hočejo Turki prav zdaj napasti (?); poleg tega je nesrečno padel s konja in se hudo pohabil (!); samo zato, ne pa iz nepokorščine, ne more odpotovati. Ko je pa potekel dovoljeni rok, so Tahi iznova vložili prošnjo (1576, 20. XI.), v kateri naglašajo velike zasluge svojega očeta za domovino in Habsburžane; prav radi tega ga je Ferdinand I. priporočil štajerskim deželnim stanovom, da so mu podelili inkolat. „Naš oče je bil jako prijazen in priljubljen gospod, samo v poslednjih dnevih ga je zapustila sreča, (!) zakaj ta je opoteča in nihče ni varen, da ga ne zadene nesreča. Ne da bi kaj zakrivil (?), so se spuntali njegovi podložniki v Susedu in naščuvali podložnike sosednih graščin; tako so mu uporni in zlobni kmeti izvili tudi Stattenberg. Jaz in moji brati smo pri tem čisto nedolžni (sic), zato upamo, da ne bomo škode trpeli radi očetove nesreče, in če je tudi kaj pregrešil, ni bilo namišljeno, in take „nezgode“ se sodijo milo, ne ostro, zlasti ker je vedno zvesto služil domovini in pošteno (?) in pra-

vično (?) postopal. Vaša svetlost blagovoli pomisliti, da vzdržujem na granici iz očetove zapuščine nad 70 konj in še nekaj plemenitih vitezov, s katerimi sem se posebno v minulem letu kaj hrabro bil s Turki, kar lahko potrdijo hrvaški in kranjski stanovi in vitezi. Moja viteška dela pač lahko poravnajo škodo, ki jo je povzročil kmetski upor. Ker je Vaši svetlosti dobro znano, da so nam kmetski puntarji prizadeli veliko škodo, in da tudi po očetovi smrti žrtvujemo ostalo imovino za obrambo skupne domovine in bomo še nadalje žrtvovali, prosimo prav ponižno, pokorno in živo: Vaša svetlost blagovoli nam spričo cesarske in kraljeve intercesije in prošnje hrvaških stanov milostljivo prepustiti Stattenberg. Ker smo skoro vse izgubili, bodi nam ta grad dom in zavetje! Ko bi se pa Vaši svetlosti zazdelo, da bi bila ta milost nevarna, bomo v Stattenbergu postavili nemškega oskrbnika, ki bo dobro čuval nad graščino in gradom in nam od leta do leta ali v Ptuj, Mariboru ali Slov. Bistrici na podlagi obračunov izročeval graščinske dohodke. Tako hočemo preprečiti vsako nevarnost in se ogniti vsaki krivici, da, niti na zemljo statenberške graščine ne bomo stopili. Dasi je naše premoženje potrošeno in prazne naše mošnje, bomo vendar zadovoljili vse upnike (sic) in ne bomo nikoli več nadleže delali niti vladnemu svetu, niti sodiščem, niti drugemu oblastvu“.

Ni suplikacije v celem konvolutu, ki bi imela toliko samohvale, praznih obljub, zvijanja in — milo rečeno — očitnih neresnic, kakor ta uloga Tahov. Največja nesramnost pa je, da se je drznil Gabriel Tah, ki je Koprivi s pasom zadrnil vrat in polmrtevga s konjem vlekel po njivi, ki je Pavlu Jurkoviču z mečem razsekal lice in iztaknil oči, ki je usmrtil studeniškega podložnika, naglašati svojo nedolžnost v prošnji na deželnega kneza, kateremu so bila dobro znana hudodelstva, radi katerih je bil po izpovedbi mnogo prič Tahe obsodil štajerski deželni zbor, kakor dvorsko sodišče.

To nedostojno ulogo bi bil deželni knez rešil dostojno, ko bi bil iz zastavščine, ki je bila v blagajni vladne

kamore, izplačal upnike in prodal graščino. Bržčas so ga visoke intercesije naklonile, predložiti jo vladnemu svetu, da izreče o njej svoje mnenje. Ta mu je odločno odsvetoval prepustiti graščino Tahom, ki bodo tudi z nemškimi oskrbniki odirali kmete (1576, 20. XI). Nato je Karel II. ukazal Tahom za mesec dni prodati graščino, če pa bodo še dalje odlagali, bo preklical vse milosti (1576, okoli 30. XI). Vzlic temu ostremu ukazu in ultimatu je Karel večkrat podaljšal rok, zakaj Gabriel se je izgovarjal s tem in onim, da ne more ostaviti granice: zdaj je bilo huda zima, da je drevje pokalo, zdaj grozno blato, da sta konj in voz obtičala, zdaj so hudo pritiskali Turki, in braniti je moral z „imenjem in življenjem domovino in krščanski svet“. Podpiral ga je Ivan Turjaški, ki je pisal Karlu, da se pogaja s Tahom, in v kratkem bosta sklenila kupčijo (1577, 9. I). Naposled si je ta dobro premislil stvar in odklonil nakup. To so baje tudi drugi graščaki storili. Seveda je bila odklonitev Gabrielu Tahu zelo po godu: bila mu je povod, zopet prositi deželnega kneza milosti. Tah je hotel osebno izročiti prošnjo Karlu II., a ta je bil meseca junija (11. VI.) odpotoval na Bavarsko. Takrat so bili Turki upepelili mesto Hrastilnico ob Savi blizu Siska in si hoteli osvojiti deželo med Savo in Kolpo. Ker so turški boji zadržavali Taha, je poslal v Gradec Pavla Kralyocza, naddijakona in kanonika v Zagrebu, ki so ga bili vzgajili njegovi starši. V poverilnem pismu (1578, 5. II.) toži Tah, da je moral radi Stattenberga vsa posestva v Slavoniji zastaviti, in da mu zato ni moči odpotovati v Gradec. Ivan Turjaški in drugi graščaki so odklonili vsako posojilo, kajti v tako burnih časih noče nihče posoditi denar. „Za božjo voljo in Marije Device prosimo, Vaša svetlost se nas usmili po tolikih bridkosti in nam povrni graščino, da ne bomo ubožci, katerih predniki so zvesto služili Avstriji, prisiljeni naš vsakdanji kruh beračiti od hiše do hiše, od vrat do vrat. Sveto obljubimo, da bomo spodobno in pravično ravnali z našimi podložniki, ne bomo jih več nadlegovali ali odirali. S sosednimi graščaki bomo v miru živeli in pošteno poplačali

dolgove našega očeta. Tiranstvo, poškodbe, oskrunitve in druge „diference“ bomo poravnali po pravu in pravici“.

S to prošnjo, ki se pa vse drugač glasi, kakor nedostojna uloga l. 1576., so Tahi vsaj deloma uspeli. Spričo visoke protekcije in obljube, da bodo še dalje zvesto služili na granici, jim je Karel II. milostno prepustil graščino, če poprosijo vsi statthenberški podložniki enoglasno zánje in izjavijo, da jih radovoljno spremejo za svoje gospode in oblastnike; če dajo nadalje poroštvo, da bodo vedno pokorni deželnim postavam, da ne bodo nikoli več odirali in trapili podložnikov, in da bodo poplačili vse dolgove in zadovoljili vse upnike (Resolucija 1578, 5. febr.) Da bodi konec večnega nadlegovanja, je Karel II. ukazal svojim komisarjem, oditi na Statthenberg in pozvati kmete v grad. Tu jih naj izprašujejo, kako mislijo o Tahi, in naj jim v svojem, ne pa v njegovem imenu prigovarjajo, da prosijo zanje. Silno nevoljen je bil Karl II., ker niso Tahi reagirali na njegovo resolucijo iz dne 5. februarja; zato jim je ukazal do binkošti izvršiti knezov sklep; če bodo pokorni, blagor jim (sey mit hayl), če pa ne, bo izvedel, kar bi že bil zdavna lahko storil (1578, 11. aprila). Šele nato so izjavili Tahi, da se pokorijo ukazu; samo prvih dveh pogojev ne morejo sprejeti. Da bi puntarski kmeti, ki so svojemu gospodu siloma izvili grad in zakrivili toliko „hudodelstvo“, zanje posredovali pri deželnem knezu, je proti pravicam in svoboščinam plemenitašev. Prav tako ni moči, izvršiti pogoja glede poroštva. „Zato prosimo kleče (ad genua provoluti) i s povzdignjenimi rokami pri božji milosrčnosti, Vaša svetlost se nas usmili po tolikih in tako dolgih mukah, stiskah, revah in nadlogah. Naposled je vendar ozira vredno naše in našega očeta zvesto službovanje v turških bojih, posebno v zadnjem času je bil hud boj pri Petrovi gori, kjer so Turki upepelili mesto Štenišnjak in ujeli najmlajšega brata Mihaela s 13 podložniki in 25 konji, medtem ko je starejši brat Stefan po gozdovih srečno utekel. Zato ponovimo

prošnjo, Vaša svetlost nam blagovoli izpregledati neslišana in težka pogoja“ (1578, 23. maja).

Kakor se vidi, je bila izvršitev Karlove milosti odvisna od dobre volje kmetov. Dne 29. junija 1578. l. so se vladni komisarji napotili na Stattenberg. Koj drugi dan so se vsi podložniki zbrali v gradu, kjer so jih komisarji opominjali in jim prigovarjali, naj vendar prosijo pri Njih svetlosti za Tahe. A vse je bilo zastonj: vsi so izjavili, da se jim nikdar ne pokorijo, marveč hočejo ostati pod varstvom deželnega kneza, razen ko bi Karel prodal graščino kakemu štajerskemu plemenitašu. Komisarji so bili uverjeni, da se kmeti zopet vzdignejo in provzročijo nove zmede. Zato so svetovali Karlu, prodati graščino domačinu in iz kupnine zadovoljiti upnike. Vendar se naj Tahom za pogajanje s kmeti dovoli odlog. (Poročilo 1578, 1. in 21. julija). Prav v tem smislu se je izjavil tudi deželni glavar Ivan pl. Scharfenberg (1578, 28. julija). A tudi Gabriel Tah, kateremu je bilo znano složno mišljenje vseh kmetov, je pisal Karlu rekoč: „Samo nekateri hujškači in zapeljivci, ki so bili l. 1572. naskočili grad, pačijo druge s praznimi obljubami in jim odsvetujejo pokorščino, velika množica pa je voljna(?) pripoznati naše gospostvo. Zato prosimo, Vaša svetlost blagovoli nam spričo zaslug našega očeta in ujetja najmlajšega brata takoj in brez odloga (!) izročiti graščino; zakaj mi smo v velikih stiskah: naši podložniki v Slavoniji so v žrelu Turkov, vse drugo smo zastavili; tako ne moremo dalje živeti. Postavili bomo v Stattenbergu nemškega pravičnega oskrbnika, in kdor noče služiti našemu gospostvu, ta si poišči drugo graščino. In ko bi komu storili krivico, nas lahko kaznuje Vaša svetlost; čestitamo k rojstvu sinčka¹ in prosimo poslednjikrat: Vaša svetlost se blagovoli bolj ozirati na nas, ki se bojujemo za domovino in vladarsko hišo, nego na nekatere hudobne in perverzne (!) kmete“ (1578, 14. julija). Še drzneje je pisal

¹ Ferdinand II. je bil porojen dne 9. julija l. 1578.

Gabriel Tah knezu nekoliko dni potem, ko si je bil sam ogledal Stattenberg (praes. 24. julija). „Kmeti nimajo pravega vzroka (!), odreči mi pokorščino, branijo se me le, ker so jih drugi, bržčas komisarji, ki v nič devljejo naše zasluge, nadražili. Vaša svetlost naj ukaže komisarjem, da vsakega kmeta posebe vprašajo, zakaj je nepokoren; nadalje naj poedinca ostro posvarijo, da se mora knezovi volji pokoriti. Če je Vaši svetlosti mar za nas, bo to ukazala!“ In Karel je res po Tahovem ‚navodilu‘ ukazal komisarjem, zaslišati poedine kmete in sicer tako, da bi ti menili, komisarji jih zaslišujejo v svojem, ne pa v imenu deželnega kneza; nadalje jih naj prigovarjajo, da zopet pripoznajo Tahe za svoje gospode (1578, 1. julija Ptuj). Seveda bi bilo tako postopanje oplašilo kmete. Ti so, izvedevši Tahove naklepe, izjavili Karlu II., da hočejo samo njega pripoznati za milostljivega gospoda, zakaj njemu so prisegli zvestobo, njemu so se zavezali z življenjem, imenjem in poštenjem, in to bodo držali do smrti. „Kar pa Tahi obetajo, je silno obtežno in nevarno. Kako so nas namišljeno odirali in trapili, kako so posiljevali naše žene, otroke (!) in družinčeta, kako so grabili naše imenje, vse to je še nam živo pred očmi in nam globoko sega v srce; radi tega smo vsi ubožali, nekateri so bili s smrtjo kaznovani, nekateri pa so izgubili imenje, življenje in pošteno ime. Naša razburjenost je še toliko, da ne moremo vsega povedati; a sklenili smo enoglasno, takoj odposlati poslanca v Gradec, da z našimi pritožbami pokleknejo pred deželnega kneza in ga prosijo, da nas nikdar ne izroči Tahovemu tiranstvu“ (1578, 1. avgusta).

Karel II. je ukazal suplikantom sporočiti, da ne misli ta čas izročiti Tahom graščino; „bodite torej pokorni in mirno pričakujte odločila. Njih svetlost ne bo vas pozabila.“ (1578, 4. VIII.)

Med tem so prišla razna priporočila graničarskih poveljnikov v Gradec, ki so se potegnili za Tahe. Tem so se pridružili kranjski stanovi, ki so s posredovanjem deželnega

glavarja Vajkarta Turjaškega Karlu II. priporočili Tahe (1578, 21. XII.). Skoro ob istem času so tudi Tahi predložili Karlu II. suplikacijo, v kateri navajajo koncesije, ki jih hočejo podeliti kmetom. Obljubili so po pravu in pravici ravnati s kmeti, jim odpustiti vse dolgove do zavzetja gradu, povrniti škodo, izpregledati vse kazni, ki so jih bili radi upora zaslužili, in postaviti nemškega odgovornega oskrbnika. (1579, 19. I.) Vladni in kamorni svet je nato izrekel mnenje, da bo na podlagi teh obljub lože pregovoriti kmete (1579, 23. I.). Zato je Karel II. iznova ukazal komisarjem oditi na Stattenberg; naj se kolikor mogoče potrudijo pregovoriti kmete k pokorščini do Tahov in naj sporočijo, kar bodo dognali (1579, 26. I.). Komisarji so res po Tahovi in Karlovi želji (15. III) izpraševali poedine kmete, njih zaupnike in varuha in jim prigovarjali, naj vendar obljubijo, pripoznati Tahe za svoje gospode. A vse to ni imelo drugega vspeha kakor izjavo, ki kaže, da so jim radi dolgega, nečloveškega odiranja srca tako otrdela, da nočejo niti čuti Tahovega imena, še manj pa jih pripoznati za oblastnike. Nekateri so celo očitno izjavili, da rajši zapustijo zemljišča, da rajši umrjejo, nego bi to storili (1579, 17. III).

Ta sklep naglašajo kmeti tudi v prošnji, ki so jo njih poslanci v Gradcu kleče izročili deželnemu knezu. „Mi ubogi kmeti prosimo za božjo voljo, Njih svetlost blagovoli nas uslišati. Vse obljube Tahov so prazne in goljufive, zakaj ravnali bodo z nami vse drugače, kakor govorijo, pišejo in obetajo. Kakor znano, so nas Tahi vpregli v živinski jarem in proti vsem krščanskim in deželnim postavam oškodili na imenju in življenju in iz gole razposajenosti in pohotnosti posiljevali in oskrnjevali naše žene in otroke (!), samo da so si ugasili poltno poželenje. Nekateri izmed nas so izgubili radi njih ne samo imenje, ampak tudi pošteno ime in življenje. Mi, ki smo vse to dolgo prenašali, poznamo jih dobro; zato lahko rečemo, da ne bodo nikdar držali obljube, marveč odirali in trapili bodo nas, kakor poprej. Njih tiranstvo, ki ne pozna nobene meje, nam mozeg in kosti pretresa in nas v srce skeli;

zato ni pričakovati, da bi z nami drugače ravnali. Prosimo torej našega premilostjivega deželnega kneza, kateremu smo z imenjem in življenjem prisegli zvestobo in vdanost, da nas ubožce za božjo voljo ne zapusti v tej stiski. Kar smo v našo veliko žalost čuli od komisarjev, v to ne moremo nikdar privoliti: nikoli ne bomo niti prosili za Tahe, niti se vrnili pod njih gospostvo. Vse to smo komisarejm enoglasno, pismeno in ustno izjavili.“

„Kakor znano, je l. 1571. eden izmed Tahovih nasprotnikov, kateremu so bili nepošteno in proti vsaki pravici in pravu ugrabili imovino in kmetijo, vzel grad. Ker ni bilo gospoda nad nami, smo se zatekli v zavetje Vaše svetlosti, k pravemu deželnemu knezu, in ta je nas, naše žene in otroke in vso našo imovino milostljivo sprejel v svoje varstvo. Pod tem varstvom hočemo ostati vse žive dni, in če bo treba, hočemo za to žrtvovati svoje siromaško ime in življenje. Zato prosimo Vašo svetlost, našega milostjivega gospoda in deželnega kneza kleče in s povzdignjenimi rokami, da nas ubožce in zvesto vdane podložnike ne zapusti in ne izroči krvolokom, ampak blagovoli spričo naših prošenj in nato izdanih deželnoknežjih ukazov nas oteti tiranskega jarma. Mnogi, ki so bili popolnoma nedolžni, so medleli v težki ječi, in kdor se ni ukazu krutega tirana takoj pokoril, tega je dal iz gole hudobije in zlobnosti natepsti ali pa — namazati s palico. Ker so Tahi mnogokrat prelomili deželni red in deželne postave in prešerno in nasilno kljubovali Vaši knežji svetlosti in podrejenim oblastvom, ker so z nami ubogimi kmeti nekrščansko ravnali, so zapravili graščino ne enkrat, ampak večkrat. Vaša svetlost in vladni svetniki blagovoliijo pregledati naše uloge (pritožbe), iz katerih je razvidno, zakaj se ne moremo podati Tahovemu gospostvu. Prosimo torej, Vaša svetlost blagovoli milostljivo in po očetovsko posredovati in ukreniti varnost našega siromaškega imenja in življenja, da zamoremo v miru obdelovati zemljo in polja in vzlic veliki draginji v pravem času opravljati davščine. Tudi upamo, da nam graš-

čina odškodni vse, kar so nam Taši prizadeli. Ko bi pa Vaši svetlosti vendar ne sodilo, nas uboge podložnike še dalje v deželnoknežjem varstvu obdržati (česar se pa nadejemo), prosimo za božjo voljo, da nas ne izroči tiranskemu jarmu Tahovih dedičev ali drugega ogrskega gospoda, ampak kakemu viteškemu gospodu deželjanu. Temu bomo pokorno dajali vse davščine in izpolnjevali tudi druge dolžnosti; saj smo rojenjaki tega gospostva, pod tem smo se postarali, pod tem bi radi v miru in pokorni služnosti tudi učakali smrti!“ (1579, 26. III.)

Kaj je Karel II. odgovoril kmetskim poslancem na to prošnjo, ki obsega v jedru vse tožbe in pritožbe iz prejšnjih časov, o tem ne poročajo akti; bržkone je bil odgovor malo povoljen, zakaj deželni knez se je nagibal, prav za prav že nagnil na stran Tahov. K temu ni malo pripomogla izjava štajerskih stanov, zbranih pri deželnem in dvorskem sodišču: „Po našem mnenju bi bilo nevarno in škodljivo, ko bi smeli kmeti po svoji volji in želji izbirati ali odklanjati gospode¹. Sicer ne moremo svetovati, da bi se mlademu Tahu kot drugonarodniku po tako nevarnem punktu izročila graščina; vzlic temu je vendar usmiljenja vreden, zlasti ker si doslej ni upal noben deželjan, kupiti graščino. Če pa hoče Vaša svetlost vendar prepustiti graščino Tahom, bi sodilo to samo s tem pogojem, če dajo poroštvo, da ne bodo nikoli več odirali kmetov, da bodo prizanesli vse spore z očetom Tahom in jih sodili po štajerskih, ne pa po ogrskih

¹ S tem krivičnim očitanjem so prizadeli štajerski stanovi stattenberškim podložnikom najhujši udarec. Kmeti so sicer odklanjali graščaka, ki je ko tiran po božjih in človeških pravicah in postavah „ne enkrat, ampak večkrat“ zapravljal gospostvo, niso pa po svoji volji in želji izbirali gospodov, ampak želeli so si samo poštenega, viteškega graščaka. To zlobno zvijanje resnice pač kaže, da so štajerski stanovi v Gradcu gojili globoko zaničevanje in sovraštvo do podložnih kmetov. To krivično in zlobno očitanje je največ zakrivilo, da je Karel II. odslej ostro ravnal s stattenberškimi podložniki.

postavah, in inače z njimi ravnali, kakor se spodobi. Ko bi pa ne mogli dati poročstva, bi bilo bolje prodati graščino. (1579, 11. IV.)“

Spričo te izjave in visoke protekcije je Karel II. izrekel odločilno besedo in bržkone v avdijenci prepustil graščino Gabrielu Tahu in njegovim bratom. Ti so nato oddali izjavo, v kateri se zavežejo, da bodo vedno z imenjem in življenjem zvesto služili deželnemu knezu, poplačali dolgove in pravično ravnali s kmeti. Samo točke, da pripade graščina zopet dežel-
nemu knezu, kakor hitro prestopijo le eno določilo pogodbe, niso sprejeli¹, H koncu še zahtevajo komisarje, ki so jim po volji; tem je naročiti, da takoj izročijo z vsemi pritikli-
nami graščino in grad, kakršen je bil pred rabuko l. 1572., da ocenijo vso škodo in odločijo od fevda alod. Naposled naj kmeti in gradnik popravijo vso škodo in druge tirjatve,
sosebo pa zahtevajo, da kmeti povrnejo mline, vinograde in njive, katere je bil njih oče spojil z dominikalnimi zemljišči
(1579, 17. V). S kratka Tahi so postopali od tega časa ko pravi lastniki, saj jim je Karel II. skoro vse dovolil, kar so
želeli. Kolikor jim je vzvišal milost, prav toliko so poskočili v svoji predrznosti in nesramnosti.

Dne 24. majnika l. 1579. so Tahi dosegli, za kar so se potegovali šest let: posedli so graščino in iznova vklenili kmete v tiranski jarem. Ta dan so prišli deželnoknežji komisarji na Stattenberg, kjer so natanko po Karlovem navodilu (1579, 17. V.)² postopali. Najprej so sestavili po konceptu, ki ga je jim poslal vladar, zavezno pismo (obligacija), v katerem je Gabriel Tah v svojem in v imenu svojih bratov obljubil in se zavezal, da bo vestno in natanko izpolnjeval vse dolž-

¹ „Inauditum et miserabile esset, propter aliquem improvisum casum vel ex alicuius inepti servitoris malicia simpliciter castrum amittere“.

² Komisarji so bili: Jakob Sekelj, gospod ormoški, Juri pl. Collauf imenovan Walzer, Klement Walzer Ebersteinski, Ivan in Josip Dornberger. Poslednja dva sta bila gotovo zaupnika Gabriela Taha.

nosti, omenjene v izjavi dne 17. majnika. To pismo so lastno-ročno podpisali Gabriel Tah ko stattenberški graščak, in komisarji ko priče. O vsem tem, kar se je v gradu godilo, niso smeli kmeti po Karlovem navodilu ničesar izvedeti, kajti vlada se je bala, da ne bi kmeti še drugič naskočili grad in izgnali Taha in — komisarje. Šele naslednji dan (25. V), ko je bila posedba dognana stvar, so bili vsi podložniki, župani kakor župljani, pozvani v grad. Očividno je hotela vlada postaviti podložnike pred *fait accompli*, ki se ne da več izpremeniti. Nekateri so slutili, zakaj so pozvani v grad, in so ostali doma, večina pa se je odzvala ukazu. Komisarji so imeli s kmeti velike težave. Po Karlovem navodilu so se jim najprej prilizovali in sladkali in jih polagoma in skrivnostno ravnali k odločilu deželnega kneza. Ko so radovedni kmeti, stoječi okoli lipe, očividno težko čakali novice, je nastopil komisar in začel glasno brati patent, po katerem podeli deželni knez Tahom, ker so vedno zvesto opravljali vojaško službo na granici, in ker so oče in deloma tudi sinovi izpokorili grehe, iz deželnoknežje milosti graščino Stattemberg, nadejaje se, da jih bo ta milost nadalje izpodbujala k hrabrosti. Obenem resno ukazuje deželni knez vsem podložnikom brez vsake izjeme, da se vdajo njegovi volji in dobrovoljno pokorijo Tahom. Kdor se ukazu upre, bo brez ozira in usmiljenja kaznovan. Vsi kmeti naj se zanašajo na zavezo, po kateri so Tahi dolžni, nastaviti nemškega oskrbnika; niti ta niti oni ne bodo jih radi davkov in opravkov proti stari pravdi več odirali ali trapili, marveč se zadovoljevali s tem, kar gre graščini po stari navadi. V tem jih bo ščitil in branil deželni knez, ki jim odpusti vse zastanke in dolgove do časa, ko je prešla graščina pod deželnoknežjo oblast in upravo. In če se je kdo za rabuke in upora pregrešil ali storil kaznivo dejanje, ta je pomiloščen, in se mu ni treba radi tega ničesar bati.“

Že med branjem so nekateri kmetje živahno ugovarjali, a ko jih je komisar v knezovem imenu naposled pozval, naj prisežejo Tahu zvestobo, je večina zagnala hrup: „To pa ne“, „Tahom se ne vdamo!“ in hotela takoj oditi. Nato so jim ko-

misarji z lepa prigovarjali, posebno onim, ki so bili znani kot trdovratni uporniki, naj vendar opuste nesmiselno nakano. Naposled so jim zažugali hudo kazen, ki jih bo zadela radi nepokorščine in jih opomnili, v kako bedo, uboštvo in stisko bodo zabredli sami in tudi njih žene in otroci. In na ta opomin so se vendar izpremislili. Kajti nepokornim kmetom in podložnikom ni ostajalo nič drugega, kakor zapustiti dom in domači svet, in se preseliti na razne bližnje in daljne graščine. Da bi mogla sprejeti toliko preseljencev samo ena graščina, na to ni bilo misliti. In kateri graščak bi bil hotel naseliti toliko nepokornežev! Izselitev bi bila tudi razvezala župno skupnost, razbila spone sosestva in prijateljstva in manj ali več razdružila bližnje in daljne sorodnike. In naposled se jim je vendar tožilo zapustiti ljubo domovino: „tu so bili rojeni, tu so doživeli stare dni, tu bi radi čakali tudi smrti!“ Vse to je prisililo kmete, da so se vdali vladarjevi volji in podali Tahovemu gospostvu. Samo trije kmeti so bili, ki so kar najodločneje odklonili Tahe in vzlic vsem opominom zmerjaje odšli.¹ Vsi drugi so pa ostali in prisegli zvestobo.

Natančna poročila vladnih komisarjev ne omenjajo, da je bil Gabriel Tah navzoč pri obravnavi, kajti njega navzočnost bi bila komisarjem prizadela še večje težave. Zato mislim, da se je šele „pokazal“, ko so se bili kmeti udali in obljubili se podati Tahovemu gospostvu. Pač razna čuvstva so se vnela v kmetih, ki so zagledali znanega krvoloka. Potem je podložnik za podložnikom stopil pod lipo na sodišče in vpričo komisarjev segel v okrvavljeno Tahovo roko ter obljubil zvestobo. V tem slučaju se niso komisarji zadovoljili z obljubo in prisego županov, ampak so jo zahtevali od vsakega podložnika posebej.

A s tem še ni bilo delo dokončano. Karel II. je v navodilu naložil komisarjem, poravnati tudi vse tožbe in tirjatve, katere so bili kmetje uložili l. 1571. in 1573. Z njih posredovanjem so se pogodili Tah in podložniki; nekateri dolžniki so koj plačali,

¹ Podložniki, ki so menili, da se jim je storila krivica, so v starih časih izražali svojo nevoljo z besedami: „To je hudičeva pravica“.

drugi pa so dali varščino. Tožbe kmetov so se tudi nanašale na tlako in gornino. Pritožili so se, da Taht jemljejo in merijo gornino (vinski mošt) s preveliko vedrnico, kar ni bilo pod prejšnjimi graščaki. Gabriel Tah je to krivico takoj odpravil in obljubil, da ne bo več „skubil“ mejašev. Po teh razpravah so komisarji Tahom izročili na podlagi inventarja vse drugo, kakor žito, vino, živino na pristavah, grad z vsem pohištvom in po Karlovem ukazu tudi 400 gld. iz graščinske blagajne¹.

Samo radi tlake se niso pogodili, kajti kmeti so trdili, da so dolžni opravljati samo redne davke in redno tlako². Nato se je Gabriel Tah pritožil v Gradcu in nadvojvoda je iznova komisarjem naročil, da v smislu deželno knežjega patenta strogo ukažejo kmetom, opravljati tlako, ki je tudi drugod na Štajerskem v navadi. Obenem naj poravnajo spor radi mlina na Pohorju in nekaterih zemljišč, katera si je prisvojil Gabriel Tah, „da bo enkrat konec preprirov in nadlegovanja, in da bodo Taht in podložniki drug poleg drugega mirno živeli (1579, 18. XII)“.

Večjo skrb so prizadeli Karlu II. trije kmeti razgrajči, ki niso hoteli 25. majnika niti poslušati deželno knežjih komisarjev. Očitno nepokorščino zoper ukaz deželnega kneza ni hotela vlada prezreti, kajti tako vedenje bi lahko izpridilo tudi pokorne kmete. Zato je Karel naročil komisarjem, da se zopet napotijo na Stattenberg in poizvedo, ali so se ti in drugi, ki niso bili pri razpravi dne 25. V. navzoči, že pokorili Tahu. Potem naj pozovejo nepokorneže v grad, jih strogo pokarajo in jim ukažejo, da v pričo prosijo Tahe odpuščenja; ko bi pa dva ali več še vendar vztrajalo v trdovratni nepokorščini, te naj takoj — vtaknejo v grajsko temnico, dokler kaj drugega ne ukrene. Kako se je ta ukaz izvedel, o tem ne poročajo naši viri. Kmeti so pač izprevideli, da ne izpremeni vladarjeve naredbe niti prošnja niti nepokorščina. Zato so se vdali neodvratni usodi.

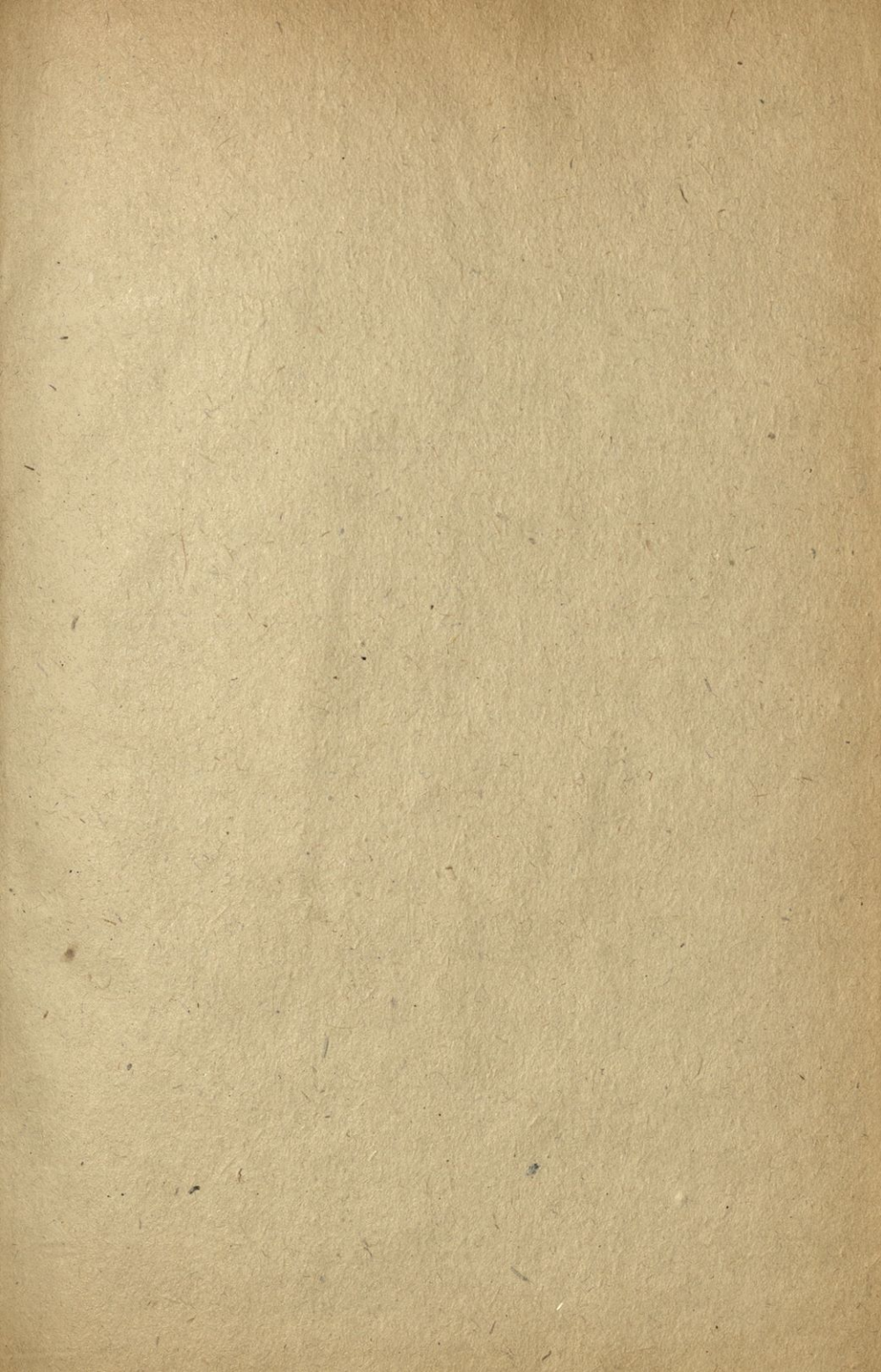
V Gradcu, 22. aprila 1909.

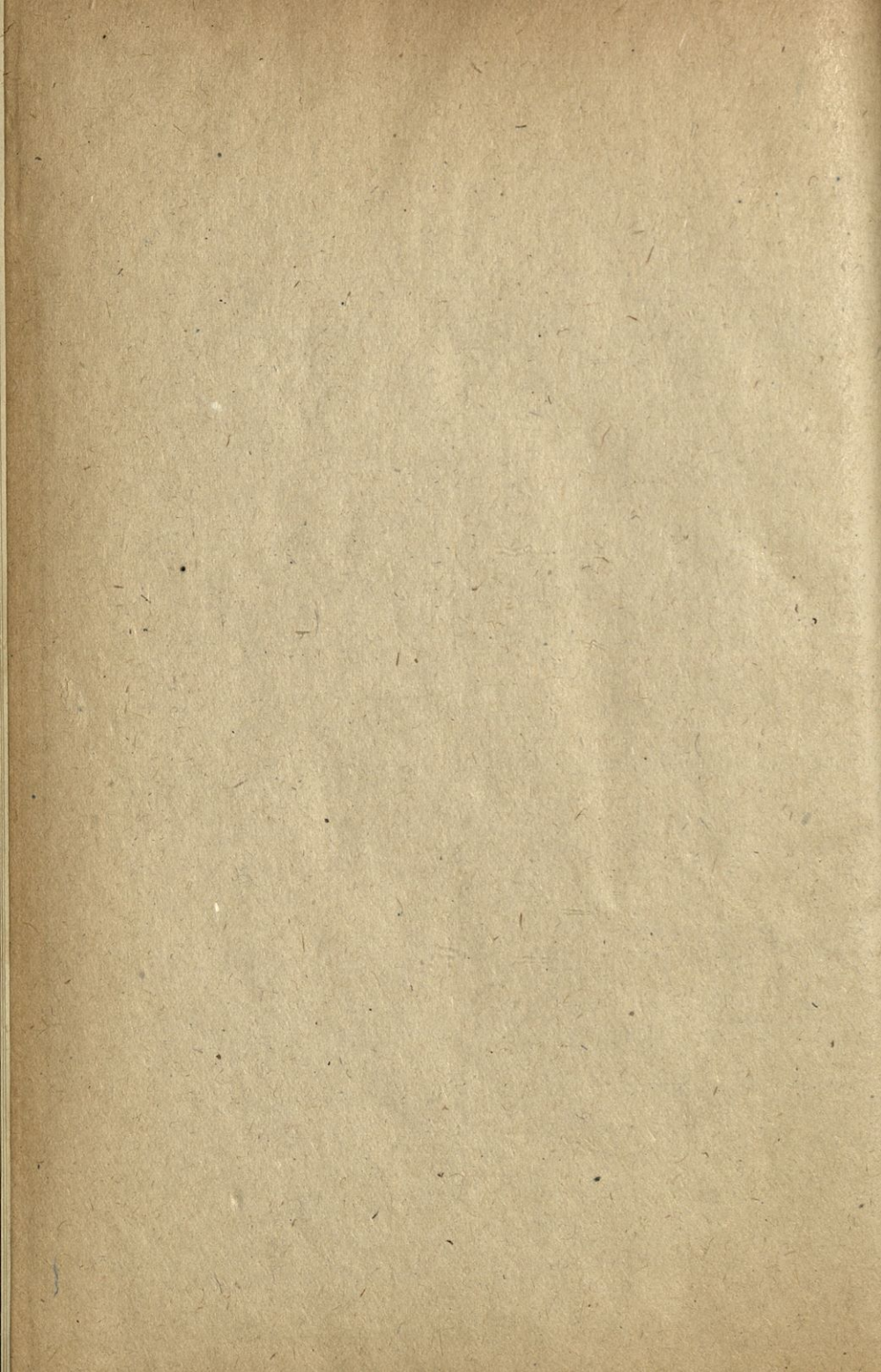
Anton Kaspret.

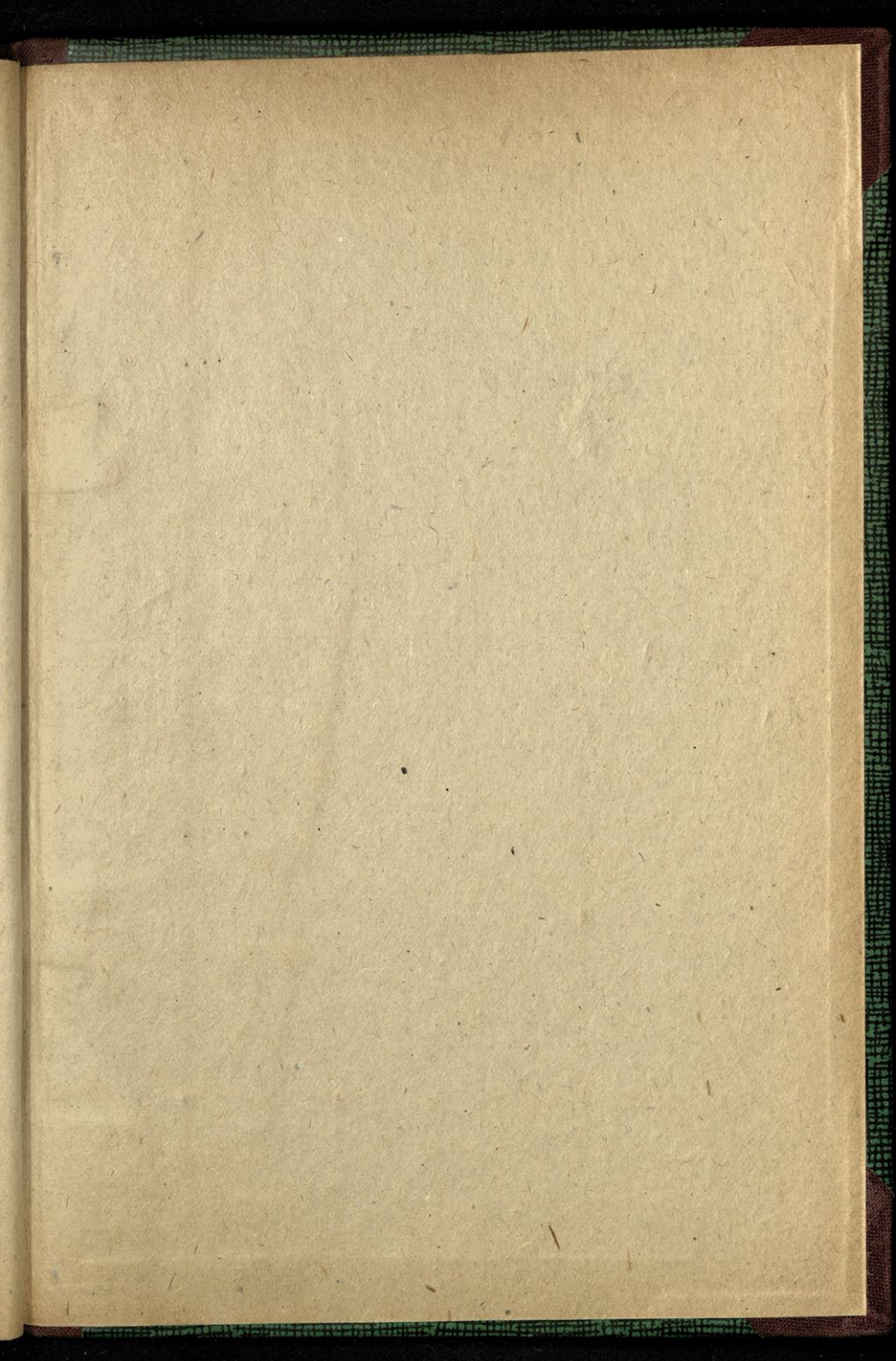
¹ Opis predaje graščine temelji na Karlovem navodilu za komisarje dne 17. V. l. 1579. in na poročilu komisarjev dne 26. V. 1579.

² O uredbi tlake pri statenberski graščini glej prvo opombo pod črto stran 73.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

551 921

C0B155 8

Tiranostrvo...